

*Szeghő Patrik**

A DÉLSZLÁV EGYSÉG ÉS AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG FELBOMLÁSA¹

1 Bevezetés

A 20. század hajnalán a délszláv népek két kis független államban, Szerbiában és Montenegróban, valamint két birodalomban, Ausztria–Magyarország és az Oszmán Birodalom több tartományában éltek szétszóródva. Nyelvük azonos volt, de óriási különbségek mutatkoztak közöttük a társadalmi szerkezetet, a vallási identitást, valamint a kulturális és társadalmi tapasztalatokat tekintve.

A török kor kezdetén a szerb államiság a szerb nemességgel együtt morzsolódott fel, majd a 19. században a balkáni nemzetek fokozatos felszabadulásával az új szerb államiság az etnikai nacionalizmusra és a központosított államépítés francia eszményére épült. A Balkán-háborúk végére Szerbia regionális hatalommá emelkedett a félszigeten, polgárai szilárd nemzet- és vallástudat rendelkeztek, ami a függetlenségért folytatott évszázados küzdelem során formálódott ki.

A szerb tapasztalatokkal szemben a horvát államiság fennmaradt a Habsburg Birodalomban, sőt jellegzetességei a korlátozott horvát öngazgatás keretében tovább éltek a dualizmus időszakában is. Valójában ezzel őrződött meg jelképesen a törékeny horvát identitás a németek és az osztrákok, valamint a magyarok által uralt dunai monarchiában. A horvát szellemi elit, szembe sülve a 19. századi Horvát-Szlavónország politikai és etnikai valóságával, a jugoszláv eszmét a polgári nacionalizmus egyik formájaként fogalmazta meg, hogy így küszöbölje ki a délszlávok és az egyéb népek etnikai mozaikja által jellemzett területek után áhítózó délszlávok ellentétes nemzeti igényeit,

* Posztdoktori kutató, Mathias Corvinus Collegium, Budapest, Magyarország, patrik.szegho@mcc.hu.

¹ A tanulmány a szerző eredeti, angol nyelven írott munkájának fordítása, melyet a szerző lektorált.

hogy elősegítse a Habsburg-délszlávok közötti politikai együttműködést a nemzeti egyenlőség alapján.

A jugoszlávizmus, a délszláv szolidaritás eszméje, arra a vélelemre építve alakult ki a 19. században, hogy a délszláv „törzsek” különféle ágai rokon népek, akiknek egy közös államban kell egyesülniük;² de ez lényegében „mozgósító erőként” működött „a horvát nemzet kialakulásának folyamatában”.³ Kétségtelen, hogy a jugoszláv eszme a polgári nacionalizmus terméke volt, ami a közös politikai értékeket és jövőképeket és nem a kulturális vagy vallási azonosságot határozta meg a nemzeti hovatartozás kritériumaként.⁴ A délszlávok által lakott régiók politikailag széttagolt területek voltak, amelyeket egy rendkívül összetett etnikai-vallási és nyelvi mozaik jellemzett, a népesség keveredése pedig lehetetlenné tette a nemzeti határok meghúzását úgy, hogy az ne váltson ki ellenségeskedést az egyes nemzetiségek között. Ezért a politikai egyesülés polgári eszméje tűnt a legjobb megoldásnak a délszlávok egymással versengő nemzeti törekvései által keltett problémára.⁵

A jugoszláv eszmével ezt a problémát oldotta fel, hiszen az feltételezte a különféle nemzeti programok – a pán-horvát (Nagy-Horvátország) és a pán-szerb (Nagy-Szerbia) eszméinek – a feladását az egységállam közös ügyének érdekében.⁶ Gyakorlatilag ez egy mesterseges nemzeti azonosságtudat volt, ami főleg a szerbek és a horvátok hasonlatosságát hirdette, hogy elejét vegye az egyik nemzet uralmát a másik felett. Ugyanakkor a jugoszlávizmus egyben a horvát és a szerb nemzeti törekvések megvalósulását is jelentette, hiszen azzal a horvá-

² Seton-Watson, Hugh és Christopher: *The Making of New Europe*. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary. London: Methuen. 1981, 58.

³ Gross, Mirjana: Social Structure and National Movements among the Yugoslav Peoples on the Eve of the First World War. In: *Slavic Review. American Quarterly of Soviet and East European Studies* 36(4) 1977, 642.

⁴ Miller, Nicholas John: *Between Nation and State: Serbian Politics in Croatia before the First World War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 1997, 31.

⁵ Jelavich, Charles: *South Slav Nationalism. Textbooks and Yugoslav Union before 1914*. Columbus: Ohio State University Press. 1990, 3; Rusinow, Dennison. The Yugoslav Idea before Yugoslavia. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003, 12; Pavlowitch, Kosta Stevan. *Yugoslavia*. London: Ernest Benn. 1971, 62.

⁶ Rusinow 2003, i. m. 12–13.

tok és a szerbek által lakott összes terület az egységes jugoszláv állam határain belülre került volna. Ezenfelül az elképzelés nem jelölt ki, hogy a délszlávok melyik ága jogosult egységesíteni a teljes „jugoszláv nemzetet”. Az első világháború kitörésekor a jugoszlávizmus egy nem teljesen kiforrott polgári nemzeti eszme maradt. Bár lefektette a szerbek és horvátok közötti ideiglenes politikai együttműködés alapjait, konkrétumokat és gyakorlati megoldásokat mellőző homályos elképzelései utat nyitottak a leendő közös állam alkotmányos és politikai berendezkedésével kapcsolatos eltérő értelmezésének.

A jugoszlávizmus harmadik és utolsó hulláma a 19. század végén alakult ki Dalmáciában, amikor a horvát középosztály – újjáélesztve a jugoszláv nemzet polgári eszméjét⁷ – a hagyományosan Habsburg-hű hozzáállást (ausztro-szlávizmus) ideiglenesen egy magyarbarát irányvonallal (hungaroszlávizmus) cserélte a horvát nemzeti politikában. Új politikai mozgalmuk – a *novi kurs* (új irány) – az osztrák és a magyar elit közötti politikai és gazdasági vitákban lehetőséget látott Horvátország jogainak kibővítésére, és az addig Ausztriához tartozó Dalmácia visszacsatolására Horvátországhoz. A magyarországi ellenzéki pártok megerősödése és sikere nemcsak a magyar politikai színteret alakította át 1903 és 1905 között, hanem az osztrák-magyar kiegyezés közjogi alapjait is fenyegette. A *novi kurs* mozgalom a magyarországi politikai változásokhoz igazodva sikeresen mozgósította az 1868. évi horvát-magyar kiegyezéssel elégedetlen horvát és szerb vállalkozó és értelmiségi réteget, és létrehozta az úgynevezett Horvát-Szerb Koalíciót (HSzK). Miután ígéretet kaptak a kiegyezés újratárgyalására, a magyar közjogi válság során (1905–1906) az új szövetség végig szilárdan kiállt a Függetlenségi Párt koalíciója mellett. Politikai és választási sikereik nemcsak a jugoszláv eszme újjászületését jelezték, de a délszláv kérdés a Habsburg Birodalom legfontosabb kérdésévé vált, hiszen a Monarchia délszlávjainak különféle nemzeti mozgalmi láthatóan kihívást jelentettek a birodalom egységére nézve.⁸

⁷ Zlatar, Zdenko: The Yugoslav Idea and the First Common State of the South Slavs. In: *Nationalities Papers* 25(2) 1997, 389.

⁸ Okey, Robin: The Neue Freie Presse and the South Slavs of the Habsburg Monarchy, 1867–1914. In: *The Slavonic and East European Review* 85(1) 2007, 83.

2 A délszláv kérdés a Habsburg Birodalomban

Hogy megérthessük a délszláv kérdés sarokköveit a Habsburg Birodalomban, a délszlávok egymás közötti viszonyát Magyarország Horvátország-politikájának fényében kell megvizsgálni. Valójában az osztrák-magyar kiegyezésnek jelentős hatása volt a Horvátország és Magyarország közötti közjogi viszonyra is, ami az évszázados alkotmányos egyenlőséget az utóbbi javára billentette el.⁹ Az új dualista struktúrában Magyarország újra egyesült Erdéllyel és Horvátországgal, miközben az osztrákok hagyták, hogy a magyar kormány foglalkozzon a délszlávokkal. Ennek eredményeként a Habsburg-dinasztia a magyar politikai elit elképzelését tette magáévá és elfogadta az 1868-as horvát-magyar kiegyezést. Az osztrák-magyar kiegyezés kiterjesztése végül is Horvátországot közjogi szempontból alárendelt helyzetbe kényszerítette a Magyar Királyságon belül. Horvátország vezetőjét, a bánat, a magyar kormány nevezte ki, s előbbi utóbbinak tartozott felelősséggel, míg a horvát országgyűlés, a *Szabor*, korlátozott jogkörrel rendelkezett és a belügyekre, az igazságügyre és a közigazgatásra kiterjedő önkormányzati jogokat gyakorolt. E jogok ellenére az ország-rész valójában Magyarországnak volt alávetve mind gazdasági, mind politikai értelemben.¹⁰

2.1 Oszd meg és uralkodj: A Khuen-Héderváry-rendszer a Horvát-Szlavón Királyságban

Khuen-Héderváry Károly 1883-ban történt kinevezése óta a horvát bánok¹¹ a magyar kormány kívánságainak és érdekeinek megfelelő-

⁹ Tihany, Leslie C.: The Austro-Hungarian Compromise, 1867-1918: A Half Century of Diagnosis. In: *Central European History* 2(2) 1969, 114-115.

¹⁰ Katus László: Horvátok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Budapest: Auktor Könyvkiadó. 1994, 173; Katus László: *Sokszólamú történelem: válogatott tanulmányok és cikkek*. Pécs: PTE BTK Történelem Tanszékcsoport. 2008, 9; Péter, László: The Army Question in Hungarian Politics, 1867-1918. In: *Central Europe* 4(2) 2006, 83; Okey 2007, i. m. 83-84, 94; Pavlowitch 1971, i. m. 43.

¹¹ Az állam magyar dokumentumokban használt hivatalos elnevezése a Dalmát-Hor-

en kormányoztak. A kormányzó Szabadelvű Párt Budapesten elvárta Khuen-Hédervárytól, hogy szilárdítsa meg Horvátország helyzetét a dualista kereten belül. Héderváry végül olyan szilárd hatalmi bázist teremtett, amely két évtizeden keresztül komolyabb ellenzék nélkül kormányozhatott az *oszd meg és uralkodj* elvvel, amelynek elsődleges célja a horvát-szerb ellenségeskedés elmélyítése volt Horvátországban, másodsorban pedig a Horvát Nemzeti Párt – a királyság legnagyobb pártja – fölötti ellenőrzés megragadásával, amelyet *magyarón* politikai párttá alakított át.¹² Az 1868-as horvát-magyar kiegyezés alapján a Szábor negyven horvát képviselőt küldött a magyar országgyűlésbe; az ő mandátumok a rákövetkező horvát választásokig tartott. Bár elméletben a képviselők feladata az lett volna, hogy a horvát érdekeket képviseljék Budapesten, a főleg horvát arisztokratákból álló Nemzeti Párt meghajolt a bán és Budapest akarata előtt. Engedelmességükre és alkalmazkodásukra példa, hogy 1905 előtt küldötteik mindösszesen tizenhét alkalommal szólaltak fel a magyar országgyűlésben, és jogaik ellenére véleményüket magyar és nem horvát nyelven fejtették ki. Még a magyar ellenzék¹³ is kritizálta, hogy a legkisebb mértékben sem képviselték a horvát nemzeti érdekeket.

Horvátország közben tartására Héderváry más eszközöket is alkalmazott: nyíltan szerbbarát politikát követett, amely igazodott a Dunai Monarchia átmeneti, atyáskodó külpolitikájához Szerbiával kapcsolatban. A kivételesen baráti viszony Ausztria-Magyarország és a kis balkáni állam uralkodó dinasztiája, az Obrenović-ház között 1903-ig tartott. Mindez megerősítette a Habsburgok iránti hűségét a horvátországi és magyarországi szerbek körében.¹⁴ Ezzel a légkörrel vissza-

vát-Szlavón Királyság volt, de a Horvát-Szlavónország formát is alkalmazták. Ebben a tanulmányban a királyságra vagy mint Horvátországra, vagy mint Horvát-Szlavónországra utalok.

¹² A délszlávok között a politikailag magyarbarát egyének megjelölése.

¹³ Cieger András: Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868–1918). In: Fodor Pál és munkatársai (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 2015, 426–428, 435; Okey 2007, i. m. 89; Sokcsevits Dénes: A fiumei rezolúció és az 1905 és 1907 közötti horvát-magyar közlekedés előkészítése a horvát sajtóban. In: *Századok* 2005/3, 751.

¹⁴ Goldstein, Ivo: *Croatia: A History*. Trans. Jovanović, Nikolina. Montreal: Mc-

élve a bán úgy biztosította a magyarbarát hatalmat Horvátországban, hogy a horvátországi szerbeket hivatalokkal és olyan jelképes intézkedésekkel nyerte meg, mint például a szerb hivatalos nyelvként való elismerése és a cirill írásmód bevezetése 1887-ben. A Khuen-Héderváry korszakban a horvátországi szerbek aránytalanul túlréprezentáltak voltak a közigazgatásban, és így meghatározó befolyásuk volt Horvátország politikai és közigazgatási életére.¹⁵ A Héderváry által 1887-ben bevezetett választójogi törvény sokáig a Horvátország és Magyarország közötti közjogi és politikai keret alapköve és biztosítéka maradt. Az új, vagyonhoz kötött választójog megnövelte a szavazati jog megszerzéséhez szükséges adóküszöböt, viszont automatikusan megadta a szavazati jogot a horvát közigazgatásban foglalkoztatott állampolgároknak. Számszerűsítve ez azt jelentette, hogy 1910-ig a szavazati joggal rendelkezők aránya alig 2%-ra csökkent, miközben a horvátországi szerbek nagy számban szereztek szavazójogot. Ennek következtében a szerbek túlréprezentációja a közigazgatásban és a Száborban évtizedekre elmélyítette az ellenségeskedést a szerbek és a horvátok között, a Héderváry-rendszerrel szembeni gyűlöletet pedig a horvátországi szerbekre irányította.¹⁶

A gazdasági és politikai előnyök mellett a horvátországi szerbek és a Héderváry-rendszer közötti együttműködést tovább erősítette a horvát nacionalizmustól való félelem. 1881-ben a horvát Katonai Határőrvidéket megszüntették, és területét polgári közigazgatás alá helyezték. Annak ellenére, hogy a Katonai Határőrvidéknek a polgári Horvátországgal való újraegyesítésével a horvát politikai elit régi követelése teljesült, lényegesen megváltoztatta a királyság etnikai kinézetét. A közigazgatási egyesítés azt jelentette, hogy az ortodox szerbek jelentős számban kerültek Zágráb uralma alá: az 1910. évi népszámlálás alapján Horvát-Szlavónország egynegyedét szerbek lakták.¹⁷ Az új etnikai és politikai valóság révén jött létre a Jogpárt, ami a 20. század hajnaláig

Gill-Queen's University Press. 1999, 96.

¹⁵ Miller 1997, *i. m.* 36–37; Pavlowitch 1971, *i. m.* 75.

¹⁶ Goldstein 1999, *i. m.* 96; Miller 1997, *i. m.* 52–54; Pavlowitch 1971, *i. m.* 75; Sokcsevits 2005, *i. m.* 758.

¹⁷ Goldstein 1999, *i. m.* 93, 96; Miller 1997, *i. m.* 16–18.

a legjelentősebb horvát ellenzéki párt maradt. Ante Starčević vezetésével a Jogpárt kihasználta a horvátok nemzeti büszkeségét, és a horvát középkori államiság történelmi jogai alapján követelte Horvátország alkotmányos és közigazgatási leválasztását Magyarországról. Ezenkívül Starčević a „horvát politikai nemzet” koncepcióját népszerűsítette, ami az etnikai nacionalizmus céljai érdekében kiforgatta a polgári nemzet fogalmát.

Az „egy politikai nemzet” elképzelés – a korabeli magyar megfelelőjéhez hasonlatosan – valamennyi állampolgárt nemzeti értelemben horvátnak tekintett függetlenül azok etnikai, kulturális és vallási háttérétől. Ez a megközelítés érvként szolgált, aminek alapján a horvátországi szerbek egyenlő nemzeti státusza megtagadható volt, ellehetlenítve bármiféle megbékélést vagy politikai együttműködést a horvátok és a szerbek között. Lényegében Starčević azzal érvelt, hogy függetlenül a beszélt nyelvjárástól vagy felekezeti hovatartozástól, a Habsburg Birodalom délszláv régióiban, Horvát-Szlavónországban, Bosznia-Hercegovinában és Dalmáciában élő összes délszláv horvát volt. Azok a „horvátok”, akik ezzel nem értettek egyet – nevezetesen a szerbek – „újra horvátosíthatók”. Starčević – logikája szerint – tagadta a szerb nemzet létét Horvátországban, és a szerbeket pusztán „ortodox horvátoknak” tekintette. Nacionalista nézeteivel, Habsburg és magyarellenes hozzáállásával a Jogpárt elszigetelte magát a Habsburg Birodalomban, miközben retorikája a horvátországi szerbek elégedetlenségét és félelmeit táplálta, és egyben arra ösztönözte őket, hogy a védelemért és megélhetésért cserébe kiszolgálják a magyar érdekeket.¹⁸

Kétségtelen, hogy a Héderváry-rendszer politikai állóvizet teremtett Horvátországban, amelyet a horvát ellenzék kitartó „sem Bécs, sem Budapest” megközelítése nem tudott megváltoztatni. Starčević 1896-ban bekövetkezett halála után a Jogpárt két utódpártra szakadt, miközben a közvélemény eljöttnek látta az időt a horvát nemzeti célok és stratégiák felülvizsgálatára. Ennek eredményeként számos új párt jelent meg a politikai színtéren a századforduló környékén. Fiatal vezetőik többsége egy új politikai nemzedéket képviselt, akik tanulmá-

¹⁸ Miller 1997, *i. m.* 42; Pavlowitch 1971, *i. m.* 74.

nyaikat a birodalom legelismertebb egyetemlein vagy külföldön folytatták.¹⁹ Tevékenységük kiterjedt a kultúra, az oktatás és az újságírás területére, és 1895-től kezdődően elégedetlenségüknek gyakran utcai tüntetéseken adtak hangot. Az ilyen új politikai formációk többsége ausztro-szláv beállítottságú volt, és a nemzeti stratégiát Habsburgbarát alapon kívánta újragondolni. Következésképp politikai programjaik vagy a Habsburg Birodalom etnikai alegységekbe történő teljes föderalizációját vagy a trializmus bevezetését támogatta annak érdekében, hogy széles körű autonómiát biztosítson Horvátországnak mint a Magyarország és Ausztria melletti harmadik társállamnak.²⁰ Továbbá a horvát-magyar kiegyezés megkötése óta a horvát politikai és gazdasági autonómia tágítása és a horvát területek egyesítése (nevezetesen Dalmácia újraegyesítése) valamennyi horvát ellenzéki párt céljai között szerepelt. Bár Horvátország polgári állammá történő politikai átalakítása és az iparosítás hasznos volt a királyság számára, a Horvátország és Magyarország közötti közjogi keret az állandó elégedetlenség forrása volt. Lényegében a kiegyezés újratárgyalása közhellyé vált a horvát politikai életben.²¹

Az 1910. évi népszámlálás alapján összesen 6,8 millió délszláv élt Ausztria–Magyarországon (a lakosság 13,2%-a), különböző jogi státuszú koronatarományokban, királyságban. A Magyar Királyságon belül Horvát-Szlavónország és Fiume (Rijeka) mellett horvátok éltek

¹⁹ Az 1890-es években a délszlávokat a prágai Károly Ferdinánd Egyetem vonzotta. Sok jövőbeni jugoszláv szellemi és politikai vezető ott folytatta tanulmányait és ott találkoztak az Ifjú Csehország mozgalommal. Nevezetesen Tomáš Garrigue Masaryk filozófia professzor jelentős befolyást gyakorolt rájuk azzal, hogy figyelmüket az erőforrások jelentőségére irányította, mint a társadalmi-gazdasági jómód kulcsára. Ezenkívül a professzornak jelentős szerepe volt abban, hogy horvát diákjait és ismerőseit megismertette a német gazdasági expanzionizmus veszélyeivel, és arra a következtetésre jutott, hogy lényegében a délszlávoknak jobb okuk volt a német törekvésektől félni, mint az olasz vagy magyar erőfeszítésektől. Ld. Suppan, Arnold: Masaryk and the Trials for High Treason against South Slavs in 1909. In: Winters, Stanley B. (ed.): *T. G. Masaryk, 1850–1937*. Vol 1. London: MacMillan. n/a, 211–213.

²⁰ Goldstein 1999, *i. m.* 96–100; Pavlowitch 1971, *i. m.* 46–47, 87; Sokcsevits 2005, *i. m.* 751.

²¹ Matković, Stjepan: A horvát politika evolúciója az első világháború előestélyén. In: Fodor Pál és munkatársai (szerk.): *A horvát–Magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest: MTA BTK TTI, Horvát Történettudományi Intézet. 2015, 36.

az osztrák Adriai-tengerparton Isztriában és Dalmáciában, valamint Bosznia-Hercegovina délnyugati régióiban. A monarchiabeli délszláv területek közigazgatási, kulturális, történelmi és vallási különbségei mellett gazdasági fejlettségükben is regionális eltérések mutatkoztak. A délszláv területek gazdasági növekedését és iparosítását Bécs és Budapest politikája késleltette, mivel egyenlőtlen feltételek mellett kényszerültek piaci versenyre, miközben a pénzügyi erőforrásokat az osztrák-német, a magyar és az olasz földbirtokos és vállalkozói rétegek érdekeinek megfelelően osztották szét. Ennek következtében a délszlávok polgárosodása és a középosztályuk kiszélesedése mérsékelte volt, miközben az általuk lakott területek gazdasága átlagos vagy átlag alatti növekedést mutatott.²²

A délszláv területek közül a dualista államszerkezet kapitalista viszonyai leginkább a szlovén területek és az isztriai partvonal számára voltak előnyös, bár a szerb és horvát kereskedői rétegnek is sikerült jelentős részesedést szerezni Bácska és Bánát gabona- és lisztexportjából. Ennek eredményeként a horvát és a szerb középosztályok viszonylag jelentős vagyoni gyarapodást tapasztaltak a 19. század vége felé. Végül Zágrábban megalapították a Horvát Nemzeti Bankot és a Szerb Bankot, amelyek aztán kellő mennyiségű hitellel látták el a helyi vállalkozókat a mezőgazdasági termelés modernizálásához, illetve ipari beruházásokhoz. Mindezen sikerek ellenére az közjogi keret miatt a középosztály nem tudott kitörni hátrányos helyzetéből a Habsburg-piacon. A közös gazdasági érdekek hamarosan elvezettek a szerb-horvát politikai együttműködés eszméjének megszületéséhez, ami a századforduló felé fokozatosan nyert teret a polgárosodó horvát és szerb osztályok körében. Miután ki voltak téve az osztrák és a magyar vetélytársaknak, a dualista berendezkedés kiigazítása vált hosszú távú gazdasági fennmaradásuk kulcsává. Következésképp Hor-

²² Calder, Kenneth J.: *Britain and the Origins of the New Europe, 1914–1918*. Cambridge: Cambridge University Press. 1976, 5–6; Katus 2008, *i. m.* 9, 11, 13–14, 65. A jugoszláv tartományok elhanyagoltsága és másodlagos pozíciója nyilvánvaló volt Dalmácia és Bosznia-Hercegovina esetében, ahol a pénzügyi és közlekedési infrastruktúrába történő beruházások jelentősen elmaradtak az átlagtól. Nem meglepő módon ez a két terület a birodalom legelmaradottabb tartományai közé tartozott. Ld. Katus 2008, *i. m.* 13–14, 65.

vát-Szlavónország jogainak kiszélesítésével azt remélték, hogy Zágráb beleszólással bírhat a jövőben a gazdasági erőforrások újraelosztásába, továbbá protekcionista gazdaságpolitikát folytathat a horvát piacon.²³

2.2 Hungaro-szlávizmus és deklarációs politika megszületése

Az első közös politikai fellépés nem Horvátországból, hanem Dalmáciából indult ki. Azt a *novi kurs*nak (új politikai irány) nevezett, eredetileg hungaro-szláv és szerbbarát mozgalom kezdeményezte a 20. század hajnalán. A mozgalom alapítói mindannyian a dalmáciai Jogpártból jöttek, de feladták a párt hagyományosan szerb- és magyarellenes irányultságát. A gazdasági, politikai és etnikai valósággal szembe sülve újra bevezették a jugoszláv eszmét a politikai gondolkodásba a régóta megfogalmazott horvát nemzeti célok elérésének eszközeként.²⁴ A *novi kurs* végső soron sikeresen mozgósította mind a horvát, mind a szerb vállalkozói réteget a délszláv Habsburg-területek többségében, életre hívta a Horvát-Szerb Koalíciót és átmenetileg magyarbaráttá formálta a horvát közvéleményt.²⁵

A *novi kurs* politikai genezisében Frano Supilo, egy dalmáciai horvát újságíró játszott fő szerepet, aki Fiumébe költözött és a századfordulón a *Riječki Novi List* (Fiumei Új Újság) szerkesztője lett. Optimista megközelítésével és lendületes, fiatalos lelkesedésével idővel a horvát politikai élet népszerű és tiszteletben álló alakjává nőtte ki magát. 1901-ben első budapesti látogatása alkalmával felfedezte a kiegyezés magyar ellenfeleit és rájött, hogy a magyar ellenzék jövőbeni választási győzelme lehet a horvát-magyar kiegyezés újratárgyalásának kulcsa. Amellett, hogy áttekintette a magyar-horvát kapcsolatok legfontosabb kérdéseit a 19. században, a megfelelő alkalomra várt, hogy magyarbarát irányba terelhesse a horvát közvéleményt.²⁶

²³ Katus 2008, i. m. 11–12, 42, 65–66.

²⁴ Ganza-Aras, Tereza: *Politika 'Novog kursa' dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*. Split: Matica Hrvatska. 1992, 66–67.

²⁵ Miller 1997, i. m. 75.

²⁶ Ganza-Aras 1992, i. m. 279; Petrinović, Ivo: *Politička misao Frana Supila*. Split: Kn-

Végül az 1903-as év hozta el azokat a meghatározó változásokat a belföldi és nemzetközi politikai színtéren, amelyek arra ösztönözték Supilot, hogy megvalósítsa magyarbarát elképzeléseit. 1903-ban a magyar miniszterelnöknek kinevezett, Horvátországban gyűlött Khuen-Héderváry lemondott a bánságról; meghalt Kállay Benjámín, a közös pénzügyminiszter, délszláv-szakértő és egyben Habsburg által uralt Bosznia építője; Budapesten felerősödtek a kormányzó Szabadelvű Párt és az ellenzék közötti feszültségek; közben Szerbiában az oroszbarát Karađorđević-dinasztia lépett trónra, és ezzel a Dunai Monarchia elvesztette Szerbiát mint szövetségesét. 1903-tól a Supilo által szerkesztett *Novi List* tudósítokat foglalkoztatott Bécsben, Budapesten, Zágrábban, és szándékosan nagyobb teret adott a dualista monarchia politikai fejleményeiről és kulcsfontosságú ügyeiről szóló friss riportoknak.²⁷ A fejlemények a dalmát újságíró mellett a fiatal dalmát értelmiség többi tagját is mozgósították, például Ante Trumbić és Josip Smodlaka jogászt, akik úgy döntöttek, csatlakoznak Supilo magyarbarát törekvéseihez. Végső soron, a *novi kurs* dalmáciai kezdeményezése túllépett a tartomány határain, és eljutott a horvát és szerb középosztályokhoz Horvát-Szlavónországban is.²⁸

A *novi kurs* a dalmát értelmiség németellenes érzelmeit használta fel ahhoz, hogy elültesse a horvát-magyar együttműködés gondolatát. Az Ausztria és az osztrák-németek elleni ellenérzések forrása a dalmát part elmaradottságából eredt, és ezért a perifériára kerülésért kizárólag Bécsset okolták.²⁹ Ami Magyarországot illeti, az ellenzéki Függetlenségi Pártot és választási koalícióját³⁰ – amelyre a továbbiak-

jiževni Krug. 1988, 50, 62–64; Sokcsevits 2005, i. m. 752–753, 757.

²⁷ Sokcsevits 2005, i. m. 753; Tanner, Marcus: *Croatia. A Nation Forged in War*. New Haven: Yale University Press. 1997, 111.

²⁸ Ganza–Aras 1992, i. m. 286; Sokcsevits 2005, i. m. 752–753.

²⁹ Tanner 1997, i. m. 110. Az osztrák politika következtében a dalmáciai olaszok parányi kisebbsége – a koronatartomány lakosságának mindössze 2–4%-a – kulturálisan és politikailag is uralkodhatott a dalmáciai jugoszláv többség fölött. Sok esetben a dalmát városi tanácsokat olaszok működtették. Ld. Okey 2007, i. m. 85.

³⁰ A 20. század elején a magyar ellenzék egyre erősödő igénye a kiegyezés felülvizsgálata és „jobbítása” iránt – gazdasági különválást, választási és haderő reformot követelve – összeütközésbe került a Szabadelvű Párt vezéralakjainak a dualista

ban Koalícióként utalunk – jövőbeni partnereknek tekintették a horvát-magyar kiegyezés újratárgyalásához. A Magyarországgal való új megállapodás változatlanul hagyta volna az osztrák-magyar dualista szerkezetet, ugyanakkor a horvát-magyar közjogi viszony keretében a királyság pénzügyi függetlenségét és kiterjesztett önkormányzati jogokat kapott volna. Összességében a *novi kurs* tudatában volt, hogy egy új horvát-magyar megállapodás feltétele nemcsak magyarországi kormányváltás volt, hanem megkövetelte Magyarország jogainak kibővítését is az osztrák-magyar dualista keretben. A valóságban céljaik megvalósítását hosszú távon képzelték el, miközben rövidtávon szükségszerűnek érezték egy erős koalíció megteremtését Horvátországban és Dalmáciában, hogy támogathassák Budapesten a Koalíció közjogi küzdelmeit.³¹

A Habsburg-délszlávok közötti politikai szövetség kialakulásának oka a német gazdasági terjeszkedéstől és a germanizációtól való vélt vagy valós félelem volt, amit a *novi kurs* a kelet-európai kis nemzeteket fenyegető legnagyobb veszélynek tekintett. A *novi kurs* kiválóan mérte fel a politikai közhangulatot Magyarországon és a horvát területeken, s együttműködést javasolt a délszláv népek között, hogy ellenálljanak a régióba történő német benyomulásnak. A mozgalom politikai partnerévé tette a Szerb Függetlenségi Pártot. Ez a szerb párt a szerb vállalkozói réteg pártja volt, amit nem terhelt a Héderváry-rendszerrel való együttműködés. Vezetői a mindennapi kulturális és közösségi

rendszer fenntartása és védelme melletti kiállásával. 1905-re a Függetlenségi Párt, a Szabadelvű Pártból kilépők és más ellenzéki pártok választási koalíciót hoztak létre, hogy kihívást intézzenek a Szabadelvű Párt és a dualista párt uralma és a dualista struktúra ellen. Ez a Koalíciónak nevezett nagy szövetség radikális nacionalisták, mérsékelt konzervatívok és politikai opportunisták együttműködése révén jött létre. Ld. Péter, László: *The Army Question in Hungarian Politics, 1867–1918*. In: *Central Europe* 4(2) 2006, 83–84; Stone, Norman: *Constitutional Crises in Hungary, 1903–1906*. In: *The Slavonic and East European Review* 45(104) 1967, 165–166, 178.

³¹ Bár a horvát-magyar kiegyezés szövege Dalmáciát, mint Dalmácia-Horvátország-Szlávia hármaskirálysága részeként írta le, valójában a koronatartomány osztrák fennhatóság alatt maradt. A *novi kurs* a magyarokkal való politikai szövetséget kulcsnak tekintette ahhoz, hogy elérjék régóta vágyott nemzeti céljukat, Dalmáciának Horvát-Szlávia-országokkal való egyesítését. Ld. Trumbić, Ante: *n/a*. In: *Narodni List*, 11 March 1905. Ld. még Goldstein 1999, i. m. 102; Miller 1997, i. m. 90; Petrinović 1998, i. m. 64–65.

élet szervezésében vettek részt, és ezért jelentős befolyásuk volt a horvátországi szerbekre.³²

A Héderváry-korszakra tekintettel a szerbek és horvátok közötti közeledés és ezen túlmenően a közös platform létrehozása azonban nehéz feladatnak bizonyult. Ezért az új politikai kurzus támogatói feladták a „horvát politikai nemzet” koncepcióját, és a horvát történelmi államjog helyett egy új horvát államiságot hirdettek a délszlávok polgári egyenlőségére alapozva.³³ Lényegében újjáélesztették a 19. századi jugoszláv eszmét, de kiigazították, hogy megfeleljen a korabeli horvát területek társadalmi-politikai valóságának. A jugoszlávizmus e legújabb formája a szerbek és horvátok közötti *narodno jedinstvo* (nemzeti egység) eszméje mellett állt ki etnikailag befogadó nemzeti programjával³⁴ a *dvaimeni narod* (kétnevű nemzet) mint a polgári nemzetlét egy formájával. Frano Supilo alábbi összegzése szerint a horvátokat és a szerbeket közös nyelvük és közös politikai értékeik alapján egyetlen nemzetnek tekintette:

A szerbek és horvátok egy nép két névvel. Lehet, hogy két nyelvük, két vallásuk, két hagyományuk, két kultúrájuk [...] van, megölhetik, megcsókolhatják egymást, de mindennek ellenére etnikai szempontból a szerbek és a horvátok egyazon nép, mert ugyanannak a szláv törzsnek a gyermekei és mert ugyanaz a nemzeti nyelvük.³⁵

A magyarországi politikai fejleményekre válaszul egy többpárti értekezlet hívtak össze 1905 októberében Fiumében a dalmát ellenzéki pártok részvételével.³⁶ A dalmáciai Nemzeti Párt és a Jogpárt fúziójá-

³² Goldstein 1999, i. m. 96; Petrinović 1998, i. m. 61, 64–65; Sokcsevits 2005, i. m. 7 53.

³³ Krestić, Vasilije D.: *History of the Serbs in Croatia and Slavonia, 1848–1914*. Belgrade: BIGZ. 1997, 16.

³⁴ Lampe, John R.: *Balkans into Southeastern Europe*. London: Palgrave Macmillan. 2006, 29.

³⁵ Qtd. Trgovčević, Ljubinka: *South Slav Intellectuals and the Creation of Yugoslavia*. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003, 224–225.

³⁶ Magánszemélyként a zágrábi Szábor néhány tagja is részt vett az értekezleten

val megalakult a Horvát Klub, és ezzel kezdetét vette az úgynevezett *deklarációs politika*. A Klub szilárd támogatásáról biztosította a Koalíciót a magyar alkotmányos jogok kiterjesztéséért folytatott küzdelmében a fiumei (rijekai) nyilatkozatként ismertté vált állásfoglalásában. Támogatásukért cserébe a nyilatkozatban a horvát állami jogok kiterjesztését kérték a horvát-magyar dualista szerkezet keretében, és követelték Budapest addigi Horvát-Szlavónországgal szembeni elnyomó politikájának megszüntetését, a politikai élet demokratizálását és a horvát területek egyesítését. A fiumei határozatról beszámolt a horvát újságok többsége, amit arra használtak fel, hogy ráirányítsák a Szerb Függetlenségi Párt és a budapesti Koalíció figyelmét. Ezenkívül annak a gondolatnak az elterjesztésével, hogy a horvátországi báni rendszert csak akkor lehetett legyőzni, ha a politikai változásokra kerül sor Budapesten, előkészítette a horvát közvéleményt a magyarbarát és a szerbbarát irányba való elmozdulásra.³⁷

A deklarációs politika meghirdetése váratlanul kedvező fogadtatásban részesült a szerb ellenzéki pártok részéről Dalmáciában és Horvátországban, és két héttel később Zarában a Szerb Függetlenségi Párt és a Szerb Radikális Párt küldöttei csatlakoztak a horvát kezdeményezéshez. A jugoszláv eszme szellemében a horvát és a szerb pártok kiadták a zárai (zadari) nyilatkozatot, ami a szerbeket államalkotó nemzetként ismerte el, és deklarálta polgári egyenlőségüket a horvátokkal. Cserébe a szerb küldöttek elfogadták a fiumei nyilatkozat pontjait, és hivatalosan csatlakoztak a Dalmácia és Horvátország egyesítését követelő közös fronthoz. Kétségtelen, hogy a zárai nyilatkozat új fejezetet nyitott a szerb-horvát kapcsolatokban, melynek következő állomása a Horvát-Szerb Koalíció (HSzK), egy olyan pártszövetség volt, amelyet a magyar ellenzéki pártok koalíciós stratégiájának köszönhető választási siker inspirált. A fiumei és zárai nyilatkozatok pontjai mellett a HSzK választási programja nyíltan megfogalmazta a polgári jogok

(Ganza-Aras 1992, i. m. 319).

³⁷ Banac, Ivo: *Croat-Magyar Relations, 1904–1914: A New Jelačić or the „New Course”?* In: *Slovene Studies* 9(1–2) 1987, 45; Djokić, Dejan. *Yugoslavism: Histories, Myths, Concepts*. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003, 140; Ganza-Aras 1992, i. m. 319; Sokcsevits 2005, i. m. 757.

kiterjesztését. Ezenkívül a bírósági rendszer demokratizálását, felelős kormányt, választási reformokat, az ipari munkások és a kisbirtokosok védelmét és utoljára, de nem utolsósorban a horvát-magyar kiegyezés újratárgyalását ígérte, külön hangsúlyozva a gazdasági és közjogi kérdéseket.³⁸

A magyar alkotmányos válság alatt a koalíció támogatásának oportunistá módszere végső soron kifizetődő volt. Rövid időn belül a HSzK támogatása olyan gyorsan növekedett, hogy a szövetség 1905 decemberében meg tudta nyerni előbb a dalmát tartományi választásokat, majd 1906 májusában a horvát választásokat. Ennek eredményeként a HSzK lett mindkét terület Száborjának a legnagyobb politikai ereje, és Frano Supilo³⁹ ismert közéleti szereplővé vált az egész Dunai Birodalomban. A választási vereséget követően a Horvát Nemzeti Párt sorsa ugyanaz volt, mint magyar testvérpártjáé, a Szabadelvű Párté, azaz feloszlott.⁴⁰

2.3 Illúzióvesztés és abszolutizmus Horvát-Szlavónországban

A Ferenc József királlyal kötött titkos megegyezésnek megfelelően a budapesti koalíciós kormány nem támadta tovább a Habsburg Birodalom alkotmányos szerkezetét. Feladták régóta hangoztatott nemzeti céljait, a magyar vezényleti nyelv, az önálló és független magyar vámövezet és a központi bank követelésével, és ezek a tervek egyik napról a másikra eltűntek politikai kommunikációjukból. A politikai pálfordulás miatt a HSzK-val kötött taktikai szövetség terhessé vált a Koalíció

³⁸ Djokić, Dejan: *Nikola Pašić and Ante Trumbić: The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*. London: Haus. 2010, 34–35; Goldstein 1999, *i. m.* 102–103; Haslinger, Peter: *Austria–Hungary*. In: Robert Gerwarth et al. (ed.): *Empires at War, 1911–1923*. Oxford: Oxford University Press. 2014, 76; Petrinović 1998, *i. m.* 76, 87; Sokcevits 2005, *i. m.* 754, 757; Tanner 1997, *i. m.* 111.

³⁹ Supilo – aki hosszú éveken át Fiumében lakott – végül kérvényezte a magyar állampolgárságot, amit mindössze nyolc nap alatt meg is kapott Fiume kormányzójától. Ld. Petrinović 1998, *i. m.* 81.

⁴⁰ Djokić 2010, *i. m.* 35; Goldstein 1999, *i. m.* 102–103; Petrinović 1988, *i. m.* 87; Sokcevits 2005, *i. m.* 754; Tanner 1997, *i. m.* 111.

számára, és hamarosan a délszlávok nagyívű elvárásai bosszantóvá váltak Budapest számára.⁴¹ Magyarország miniszterelnöke Wekerle Sándor – egy Habsburg-lojalista – lett, aki maga is nagy akadályt jelentett a horvát-magyar megbékélésben. Bár a HSzK fenntartotta magyarbarát álláspontját, és kerülte a politikai ütközéseket a Koalícióval, 1907 májusában a vasút szabályozásáról szóló törvényjavaslat végleges töréspontnak bizonyult. A délszlávokkal kötött ideiglenes szövetség a budapesti nemzetieskedő fordulattal összeomlott, és hamarosan a Horvát-Szerb Koalíciót a magyar állam ellenségének nyilvánították a birodalmat bomlasztó „pánszláv eszmék” támogatása miatt.⁴²

Bosznia-Hercegovina okkupációjára készülődve a koalíciós kormány fontos feladata volt a rendteremtés Horvátországban, amelynek központi elemét képezte egy újfent magyarbarát és Habsburg-lojalista vezetés megteremtése és hatalomra juttatása Zágrábban. A magyarbarát többség biztosításának érdekében 1906 és 1914 között többször feloszlatták a Szábort, az öt horvátországi választás közül azonban négyben a HSzK volt az egyértelmű győztes, míg egyszer a frankisták győzedelmeskedtek. Emiatt a magyarbarát bánok a késő dualizmus korában törvényes mellett alkotmányellenes eszközöket is alkalmaztak, hogy megtisztítsák Horvátországot a jugoszláv eszme támogatóitól.⁴³

1908 és 1910 között a bánok megpróbálták az annexiós válság által kiváltott átmeneti szerbellenes érzelmekkel visszaélni, hogy megtörjék és feloszlassák a horvát-szerb pártszövetséget. Wekerle Sándor miniszterelnök és Alois Lexa von Aehrenthal közös külügyminiszter utasítására Paul Rauch bán kompromittáló anyagokat gyűjtött az HSzK tagjairól annak érdekében, hogy tömeges kirakatpert indítsanak ellenük.⁴⁴ Először megbélyegző cikkeket jelentettek meg, majd 1908 augusztusában letartóztatták a Szerb Függetlenségi Párt ötvenhárom tagját

⁴¹ Banac 1987, *i. m.* 46.

⁴² Banac *uo.*; Cieger 2015, *i. m.* 426–428; Goldstein 1999, *i. m.* 103; Petrinović 1998, *i. m.* 93, 99–104.

⁴³ Cieger 2015, *i. m.* 433; Cohen, Lenard J.: *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*. Boulder – Oxford: Westview. 1995, 253; Sokcsevits 2005, *i. m.* 760, 765.

⁴⁴ Cohen 1995, *i. m.* 253.

– közöttük papokat, vállalkozókat, kereskedőket, értelmiségieket és gazdálkodókat. A konkrét vádakat csak hét hónappal később, 1909 márciusában hirdették ki, amikor az elfogott szerbeket hazaárulással vádolták meg,⁴⁵ amit államellenes összeesküvés, pán-szerb szeparatista mozgalmak támogatása és a belgrádi székhelyű pán-jugoszláv kulturális szervezettel, a Slovenski Juggal való kapcsolattartással követték el.⁴⁶ Bár a hazaárulási pert elsősorban az annektálás előkészítésére, valamint a szerbbarát érzelmek kordában tartására ötlötték ki, még azután sem függesztették fel, hogy a Szerb Királyság hivatalosan elismerte a két tartomány annektálását. Végül az ítéletet az annexió első évfordulóján, 1909. október 5-én hirdették ki, ami szerint a harminckét vádlottat szabadságvesztésre ítélték.⁴⁷ A per értelmi szerzői nemcsak, hogy nem tudták megtörni a Horvát-Szerb Koalíciót, de a védőügyvéd, Hinko Hinković,⁴⁸ a HSzK egyik idős tagja kiváló munkát végzett, köznevetség tárgyává téve a bizonyítékokat és a bíróság elé citált írástudatlan szerbellenes tanukat. Összességében a tömegper nem növelte a szerbellenes érzelmeket Horvátországban, hanem éppen ellenkezőleg, közelebb hozta egymáshoz a két nemzetet, mivel a monarchiabeli délszlávok többsége a zágrábi hazaárulási pert kirakatpernek tekintette.⁴⁹ Miután a per nem érte el elsődleges célját, 1910-ben bármiféle indoklás

⁴⁵ A HSzK-ban részt vevő volt diákjai felkérésére Masaryk professzor a Reichsratban is foglalkozott a per kérdéseivel, és kérte a bizonyíték felülvizsgálatát egy parlamenti bizottság által – eredménytelenül. Ld. Suppan n/a, i. m. 210, 216–217.

⁴⁶ Az 1904-ben Belgrádban alapított Slovenski Jug volt az egyetlen szerb szervezet, amely kitartott a jugoszláv gondolat mellett. Ld. Zlatar 1997, i. m. 392.

⁴⁷ Dragnich, Alex N: *Serbia and Yugoslavia*. New York: Columbia University Press. 1998, 44–45; Suppan n/a, i. m. 215, 220.

⁴⁸ Hinko Hinković zsidó származású ügyvéd volt. 1884 és 1886 között rövid ideig tagja volt a Jogpártnak, de ellenezte Starčević nacionalista hangnemét és visszavonult a politikától. Később Horvátországban csatlakozott a HSzK-hpz, és a Zágrábban zajló hazaárulási perben játszott szerepe miatt politikai támadások céltáblája lett. 1911-ben bebörtönözték. 1913-ban a Szábor egyik küldöttjének választották a budapesti Országgyűlésbe. Szerb kapcsolatai és ismeretségei miatt a sarajevói merénylet után kivándorolt. Ld. Janković, Dragoslav: *Srbija i stvaranje Jugoslavije*. In: Acković, Aleksandar (ed.): *Politički život Jugoslavije, 1914–1945*. Belgrade: Radio-Beograd. 1973, 202.

⁴⁹ Goldstein 1999, i. m. 103–104; Miller 1997, i. m. 130; Seton-Watson, Robert William: *Absolutism in Croatia*. London: Constable. 1912, 227–228; Tanner 1997, i. m. 113.

nélkül az összes ítéletet hirtelen semmissé tették,⁵⁰ miközben Bécs és Budapest – egyre határozottabban törekedve a HSzK feloszlatására – politikai taktikát változtatott és elhatározta, hogy lerombolja a délszláv szövetség imázsát.

A külügyminiszter, Aehrenthal vezetésével már folyamatban volt egy másik délszlávellenes per előkészítése, amikor a hazaárulási per megkezdődött. Heinrich Friedjung, nemzetközi hírű történész egy cikksorozatot jelentetett meg a *Neue Freie Presse*ben⁵¹ 1909 tavaszán, amiben a HSzK néhány meg nem nevezett tagját azzal vádolta meg, hogy kenőpénzt fogadtak el Szerbiától.⁵² A közvélemény felhergelésére irányuló erőfeszítéseire csatlakozott Friederich Funder, egy keresztényszocialista újságíró, a *Reichspost* főszerkesztője, aki lehozta a Friedjung vádjait állítólag alátámasztó, a kifizetésekre vonatkozó dokumentumok fordításait. Ezenkívül Funder cikke azzal vádolta meg Frano Supilot, Svetozar Pribičevićet, Franko Potočnjakot és név szerint másokat, hogy rendszeresen pénzügyi juttatásokat fogadtak el a Slovenski Jugtól és a szerb kormánytól. A megbélyegző cikkek következtében a Szábor ötvenkét képviselője rágalmazási pert indított az újságok és a szerzők ellen.⁵³

A hírhedt *Friedjung-Reichspost* rágalmazási perben⁵⁴ a délszlávellenes törekvések kínos kudarcot szenvedtek a bíróság előtt. Először is bebizonyították, hogy abban az időben, amikor Frano Supilo állítólag Belgrádban vett részt titkos találkozón, Supilo előadásokat tartott Berlinben. Másodszor a szakértői vélemény megkérdőjelezte a bizonyítékokul előterjesztett dokumentumok hitelességét. Hamarosan kiderült, hogy a pénzutasványokat és más kifizetési bizonylatokat egy hamis tanú, Milan Vašić,⁵⁵ a Monarchia belgrádi nagykövetségének egyik

⁵⁰ Cohen 1995, i. m. 9.

⁵¹ A *Neue Freie Presse* az osztrák-német liberális középosztály tekintélyes lapja volt. Nagy példányszámban jelent meg, 1914-re több mint 114 ezer előfizetője volt. Ld. Okey 2007, i. m. 81.

⁵² Suppan n/a, i. m. 221.

⁵³ Miller 1997, i. m. 125.

⁵⁴ Uo. 125, 131.

⁵⁵ Vašić-ot később 1910-ben Belgrádban kihallgatták; börtönbüntetést kapott. Ld. An-

alkalmazottja fabrikálta. A rosszul megtervezett *Friedjung-Reichspost* rágalmozási perről a belföldi és a nemzetközi sajtó is széles körben tudósított, ami osztrák-magyar presztízsveszteséget és kínos politikai katasztrófát eredményezett a Monarchia számára. A rágalmozási per megkérdőjelezhetetlen erkölcsi győzelemnek bizonyult a HSzK számára, ezért Asehrental és Ferenc Ferdinánd trónörökös beavatkoztak, s meggyőzték a peres feleket, hogy bíróságon kívüli megegyezéssel zárják le az ügyet.⁵⁶ Bár a délszláv pártszövetség a tönkretételére tervezett perek ellenére is sikeresen fennmaradt az első világháború végéig, Budapest alkotmányellenes és nyíltan abszolutista intézkedései gyakorlati és hatékony működését ellehetetlenítették.⁵⁷

A folyamatos politikai küzdelmek – amelyek a két perben és az abszolutizmus bevezetésében csúcsosodtak ki – kimerítették Frano Supilot, aki úgy döntött, visszavonul a politikától és 1912-ben elhagyta a HSzK-t. Távozása után Svetozar Pribičević,⁵⁸ a Szerb Függetlenségi Párt elnöke vette át a HSzK vezetését. Annak ellenére, hogy Pribičević a jugoszláv eszme támogatója volt, rájött, hogy a jugoszlávizmus által kínált polgári-nemzeti program nem tudja megvédeni a szerb közösséget a Habsburg Birodalomban.⁵⁹ Emiatt titokban Szerbiában fedezte fel az összes délszláv jövőbeni egyesítőjét, és szoros kapcsolatot tartott fenn a szerb miniszterelnökkel, Nikola Pašić-csal és politikai klikkéjével.⁶⁰ Pašić kérésére Pribičević egyrészt a HSzK elnöke maradt és

tić, Čedomir: *Ralph Paget: A Diplomat in Serbia*. Belgrade: SASA. 2006, 48–49.

⁵⁶ Cohen 1995, i. m. 253–254; Miller 1997, i. m. 125, 131–132; Petrinović 1998, i. m. 120, 124; Seton-Watson 1912, i. m. 227–228; Steed, Henry Wickham: *The Hapsburg Monarchy*. London: Constable. 1919, 102, 104; Suppan n/a, i. m. 217, 220–221; Tanner 1997, i. m. 113.

⁵⁷ Sokcsevits 2005, i. m. 765. 1911-ben a magyar kormány felfüggesztette a horvát alkotmányt és a királyságot a királyi adminisztrátorok irányítása és a szólásszabadság, illetve a gyülekezési jog megsértésével jelzett abszolutizmus alá vetette.

⁵⁸ Pribičević belügyminiszter, majd oktatási miniszter lett a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban. Ld. Suppan n/a, i. m. 212.

⁵⁹ Cieger 2015, i. m. 433; Goldstein 1999, i. m. 105; Miller 1997, i. m. 167; Sokcsevits 2005, i. m. 756–766.

⁶⁰ Svetozar Pribičević döntő szerepet játszott abban, hogy a délszláv egység szerbiai elképzelése megvalósult az első világháború után a vidovdani alkotmány 1921-es elfogadásával. Bár nem hagyta el a koalíciót, elárulta annak alapító elveit. Ld. Miller

fenntartotta a koalíciót az első világháború végéig, másrészt kompromisszumot kötött Budapesttel és mérsékelt *magyarónná* vált. 1913-ban Magyarország miniszterelnökével, Tisza Istvánnal folytatott megbeszélései a horvát alkotmány helyreállítását és az abszolutizmus végét eredményezték, és további engedményeket is elért az önálló zágrábi Gazdasági Minisztérium felállításával.

Mindenekelőtt Pribičević közeledését a magyar kormányhoz az a félelem motiválta, hogy Budapest megállapodást köt a szerbellenes frankistákkal; másodsorban időt akart nyerni Szerbia számára, amelyet a Balkán-háborúk pénzügyileg és katonailag is kimerítettek.⁶¹ Jóllehet a Balkán-háborúk utáni időszakban Szerbia regionális hatalommá lépett elő, elszigeteltséggel szembesült, miközben a nemzetközi helyzet Európában jövőbeni fegyveres konfliktusra utalt. Emiatt a szerb miniszterelnök semmiképpen sem akarta gyengíteni a magyar kormányt, mivel azt remélte, Budapest ellensúlyozni tudja a Bécsi Udvarban háborús pártját. Összességében meglepő magyarbarát hozzáállásával Pribičević teljesítette Pašić kívánságait, és továbbra is fenntartotta a horvát és szerb pártok koalícióját.⁶²

A Balkán-háborúk során Szerbia váratlan katonai sikere – ami a francia kölcsönök által finanszírozott modernizációnak tudható be – meglepte még Ausztria–Magyarország felső vezetését is. A háború lezárásával a balkáni állam megkettőzte területét és a Balkán-félsziget elsőszámú regionális hatalmává vált. Az új horvát politikai állóvízben ezek a fejlemények jelentősen növelték Szerbia presztízsét a monarchiabeli délszláv világban,⁶³ és a megnagyobbodott balkáni állam a többi délszláv modelljévé vált. A Szábor meghatározó ereje a Horvát-Szerb Koalíció volt,⁶⁴ így bár a szerb katonai győzelmeket sok városban nyíl-

1997, *i. m.* 136.

⁶¹ Jeszenszky Géza: Közép-Európa veszte: az I. világháború. In: *Magyar Szemle* 23(9–10) 2005, 41; Miller 1997, *i. m.* 166–167.

⁶² Goldstein 1999, *i. m.* 104–105; Krestić 1997, *i. m.* 429; Sokcsevits 2005, *i. m.* 766.

⁶³ Antić 2006, *i. m.* 65; Woodhouse, Edward James: *Italy and the Yugoslavs*. Boston: Badger. 1920, 63.

⁶⁴ Tanner 1997, *i. m.* 111.

tan ünnepelték,⁶⁵ az öröm nyilvános manifesztációja beavatkozásra készítette a hatóságokat, így rendkívüli állapotot vezettek be és felfüggesztették a helyi hatóságok tevékenységét.⁶⁶

A deklarációs politika látványos bukását követően a *novi kurs* alapítói arra a következtetésre jutottak, hogy a dualista vagy trialista megoldás sem Ferenc Józseftől, sem a magyar politikai elitől nem várható. Az annexiós válság a délszlávellenes perekkel és a horvát alkotmány felfüggesztése arra kényszerítette őket, hogy hagyjanak fel a Habsburg Birodalmon belül megvalósuló horvát különállása irányuló terveikkel. A növekvő szerbbarát érzelmek miatt a Szerbiával való egyesülés azonban minden előbbinél kívánatosabbá vált, mivel a szerb sikerek éltették a délszláv szolidaritást és a reményt, hogy a jugoszláv nemzeti törekvések a felszabaduláson keresztül elérhetők. Mivel valószínűtlen volt, hogy a monarchiabeli délszláv területek magukban leválhattak volna az Osztrák-Magyar Monarchiáról, sok vezető délszláv értelmiségi – látva az olasz egyesülés sikerével való párhuzamot – Szerbiában ismerte fel a délszlávok lehetséges Piedmontját.⁶⁷

Mindenesetre a „délszláv Piedmont” gondolata elsősorban a *novi kurs* alapítói és a horvát értelmiség körében vált népszerűvé. Bár elméletben Szerbia győzelmei vonzóbbá tették a jugoszlávizmust, a gyakorlatban azonban a horvát társadalom megosztott marad a pán-jugoszláv nemzeti programmal kapcsolatban, miközben a túlnyomó többség a trialista megoldást támogatta a horvát különállás kulcsaként. Ettől függetlenül a Habsburg Birodalmon kívül megvalósítandó közös jugoszláv állam gondolata – amelyben Szerbia a felszabadító – új nemzeti programmá vált a *novi kurs* értelmiségi alapítói számára.⁶⁸ Ante Trumbić és Josip Smodlaka tárgyalásokat folytattak a boszniai szerb politikusokkal és arra a következtetésre jutottak, hogy amennyiben a Szerb Királyság és a Habsburg Birodalom között a jövőben kitörne egy háború, a délszláv Piedmont támogatói emigrálnának, hogy külföldön

⁶⁵ Trgovčević 2003, i. m. 229–230.

⁶⁶ Ćirković, Sima M.: *The Serbs*. Trans. Vuk Tošić. Malden: Blackwell. 2004, 246.

⁶⁷ Calder 1976, i. m. 5–6; Goldstein 1999, i. m. 103–104; Haslinger 2014, i. m. 76; Sokcevićs 2005, i. m. 760; Zlatar 1997, i. m. 392.

⁶⁸ Cohen 1995, i. m. 8–9; Goldstein 1999, i. m. 103–104; Zlatar 1997, i. m. 392.

nemzetközi kampányt indítsanak a monarchiabeli délszláv területek Szerbiával történő egyesítéséért.⁶⁹ A terv spekulatív és sok kérdőjellel teli jellege ellenére a Ferenc Ferdinánd elleni sarajevói merénylet bizonyult annak a „hirtelen és váratlan jövőbeli eseménynek”,⁷⁰ amire Frano Supilo és a délszláv eszme mellett kitartó többi horvát értelmiségi várt. A merénylet megteremtette teljesen új nemzetközi helyzet váratlan lehetőségét kínált a jugoszlávizmus számára.

3 A délszláv kérdés és az első világháború

Az első világháború kitörésével Szerbia az antanthatalmak szövetségesevé vált és a pán-jugoszláv ügy hamarosan olyan befolyásos, tájékozott és odaadó szövetségesekre talált, mint Henry Wickham Steed (1871–1956) angol politikai újságíró és a *Times* külügyi rovatának szerkesztője a háború alatt, valamint Robert William Seton-Watson (1879–1951), skót történész és újságíró, aki egyike volt az első nyugat-európai értelmiségieknek, akik írtak a délszlávokról. Egész életén át tartó barátságuk és politikai szövetségük még azokra az évekre vezethető vissza, amikor a *Times*, illetve a *Morning Post* tudósítóiként éveket töltöttek el Bécsben. Csalódva a magyar politikai elitben és a Habsburg Birodalomban, az első világháború alatt elválaszthatatlan élharcosai-vá váltak az európai határok általános átalakítását követelő politikai mozgalomnak. Seton-Watson és Steed a délszláv egység lelkes támogatóiként saját feladatuknak tekintették az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlasztását,⁷¹ és bevezették a nyugat-európai köztudatba a nemzeti önrendelkezést, mint a békerendezés elvét a Habsburg Birodalom fenntartásának alternatívájaként.

A szövetséges hatalmak támogatásával megvalósuló független Horvátország lehetősége arra készítette a szerb kormányt, hogy Szerbia

⁶⁹ Djokic 2010, i. m. 35–36; Sokcsevits 2005, i. m. 766.

⁷⁰ Banac 1987, i. m. 46.

⁷¹ MacMillan, Margaret: *Peacemakers: The Paris Conference of 1919 and its Attempt to End War*. London: John Murray. 2002, 123; Masaryk, Thomas Garrigue: *The Making of a State*. Fordította: Wickham, Henry. New York: Howard Fertig. 1969, 125.

hivatalos háborús céljai közé emelje a jugoszláv eszmét. Lényegében a szerb elit többsége a szerb államiság kiterjesztését remélte a többi délszláv területre, és elvetett minden olyan megoldást, ami bármilyen módon lemondott volna a Szerb Királyság szuverenitásáról. Közéjük tartozott a pán-szerb nacionalista Nikola Pašić miniszterelnök és a kormányzó Radikális Párt tagjai, akik a szerbek által lakott összes terület egyesítéséért álltak ki. Elméletben a horvátok és a szlovének csatlakozhattak volna ehhez a nagyobb szerb államhoz, de csak Belgrád feltételei szerint és vezetése mellett. A valóságban az első világháború kitörése előtt Pašić nem mutatott különösebb érdeklődést bármiféle pán-jugoszláv állam iránt, a háború politikai realitása azonban arra kényszerítette Szerbiát, hogy magára vállalja a délszláv Piedmont szerepét, s ezzel a felszínen a monarchiabeli valamennyi délszláv terület felszabadítását tűzze ki célul.⁷²

A Habsburg Monarchia délszláv területeinek egyesítése, a független horvát állam rémképe nyilvánvalóan veszélyeztette a pán-szerb törekvéseket. A szerb kormány aggályai a lehetséges rivális délszláv állammal kapcsolatban nem voltak teljesen megalapozatlanok, mivel annak gondolatát 1914 szeptemberében a francia és olasz diplomáciai körök már megtárgyalták. Következésképp Pašićnak nem maradt más alternatívája, mint magáévá tenni a jugoszláv eszmét, hogy kielégítse szavakban a horvát igényeket, és elejét vegye az önálló és szuverén Horvátország tervének. Evégett megbízott egy csoport szerb tudóst Szerbia háborús céljainak definiálásával, amelynek hangsúlyozni kellett, hogy a Habsburg Monarchia nem tarthatja meg délszláv területeit és ezek a részek csak akkor tudnak politikailag életképesek maradni, ha Szerbiához csatlakoznak.⁷³

1914. december 7-én a szerb parlament hivatalosan kihirdette a niš-i nyilatkozatként ismertté vált dokumentumot, amely Szerbia háborús céljait fogalmazta meg, egyértelműen kimondva, hogy Szerbia minden délszlávot fel kívánt szabadítani és egyetlen államban egyesíteni. Következésképp a jugoszláv eszme mellett nyíltan kiálló nyilatkozat

⁷² Jelavich 1990, i. m. 31; MacMillan 2002, i. m. 122; Pavlowitch 1971, i. m. 99.

⁷³ Banac, Ivo: *The National Question in Yugoslavia*. Ithaca-London: Cornell University Press. 1984, 117.

eszközül szolgált Pašić számára, hogy aláassa a monarchiabeli délszlávok Habsburghűségét, és átvegye az ellenőrzést az egyesítési folyamat fölött azzal, hogy kizárólagos jogokat biztosít Szerbia számára a délszlávok képviselőjére. Ugyanakkor a dokumentum lehetővé tette a szerb kormány számára, hogy főleg a pán-szerb törekvések teljesítése érdekében a lehető legtöbb monarchiabeli délszláv területre tudjon igényt tartani.⁷⁴

A monarchiabeli délszláv politikai emigránsok Nagy-Britanniába érkezésével a nemzeti önrendelkezés eszméje a délszláv egység koncepciójával együtt – Henry Wickham Steed és Robert William Seton-Watson támogatásával – utat talált mind a külügyminisztériumhoz, mind pedig a közvéleményhez. Bár a jugoszláv állam kérdése rövid időre már az első világháború első éveiben is felmerült, az Antant hozzáállása a nagyhatalmi erőegyensúlyhoz – és a Habsburg Monarchia kulcsszerepéhez ebben – változatlan maradt.⁷⁵ A brit és a francia külügyminisztérium néhány tisztviselője ugyan szimpatizált a nemzetiségi elvvel,⁷⁶ azonban a nemzeti önrendelkezés melletti hivatalos elköteleződés jelentősen korlátozta volna a háborús diplomácia lehetőségeit,⁷⁷ melynek a célja a német agresszió legyőzése volt, nem pedig Közép-Európa átszervezése. Ennek eredményeként a stratégiai érdekek és a háborús szükségletek változatlanul elsőbbséget élveztek a jugoszláv egység ügyével szemben.

A szerb kabinet támogatásával az Ante Trumbić elnöklete és vezetése mellett létrejött a számos monarchiabeli délszláv emigráns politi-

⁷⁴ Bataković, Dušan T.: Szerbia az első világháborúban. In: Szarka László. (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés*. Budapest: Országház. 2017, 237; Sotirović, Vladislav B.: The 1917 Corfu Declaration. In: *The South Slav Journal* 33(1–2) 2014, 13; Pavlowitch, Kosta Stevan: The First World War and the Unification of Yugoslavia. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003, 27; Lederer, Ivo J.: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: A Study in Frontier-making*. New Haven – London: Yale University Press. 1963, 4–5; Pavlowitch 1971, i. m. 99.

⁷⁵ Hay, William Anthony: A Problem Postponed: Britain and the Future of Austria-Hungary, 1914–18. In: *Diplomacy & Statecraft* 13(3) 2010, 59.

⁷⁶ Evans, James: *Great Britain and the Creation of Yugoslavia: Negotiating Balkan Nationality and Identity*. London – New York: Tauris. 2008, 161.

⁷⁷ Calder 1976, i. m. 28–29.

kust felölelő Jugoszláv Bizottság, ami egy londoni székhelyű⁷⁸ délszláv emigráns szervezet. Tagjainak többsége horvát volt, akik a megvalósítandó közös jövőbeni jugoszláv államot a horvátok, a szlovének és a szerbek közötti „szerves egységként és az egyenlők partnerségeként”⁷⁹ képzelték el. Seton-Watson és Steed támogatásával a csoport Nagy-Britanniában nemzeti programjuk elismeréséért lobbizott, és megpróbálták megvédeni a délszlávoknak a kelet-adriai térségre vonatkozó etnikai-történelmi jogait.⁸⁰ A Jugoszláv Bizottság megalakulása és első nyilvános megjelenése összekapcsolódott a szövetséges hatalmak és az olaszok közötti titkos tárgyalásokkal, amikor is a délszláv emigránsok 1915. május 12-én sietve kiadtak egy nyilatkozatot, a *Délszláv Programot*, hogy megvédjék a jugoszlávok nemzeti érdekeit azzal, hogy megkíséreljék befolyásolni a háborús egyezmény végleges feltételeit.⁸¹ Hamarosan kiderült azonban, hogy mire a csoport a közvéleményhez tudott fordult, a londoni szerződést már megkötötték. Ez arra kényszerítette a Bizottságot, hogy propagandakampány⁸² elindításával, a jugoszláv ügyre vonatkozó „tájékoztatói céllal”⁸³ megtámadja az adriai régióra vonatkozó rendelkezéseket. A Bizottság kiadta a *Délszláv Hírmondót* (Southern Slav Bulletin), egy röpiratsorozatot azzal a céllal, hogy a délszlávokra vonatkozóan felvilágosítsa a közvéleményt és a döntéshozókat. Lényegében alapos politikai, történelmi, földrajzi, gazdasági és etnográfiai háttérrel adtak a délszláv területekről. A hat pamflet mindegyikét úgy fogalmazták meg, hogy konkrét témakörökben bővítsék az ismereteket.

Összességében mind a *Délszláv Program*, mind pedig a *Délszláv Hírmondó* célja az volt, hogy meggyőzze az antanthatalmak vezetőit arról, hogy egyrészt a Jugoszláv Bizottság felhatalmazással rendelkezik a monarchiabeli délszlávok képviselőjére és felszólaljon a nevükben;

⁷⁸ A politikai szervezetet Párizsban hozták létre, de székhelyét azonnal átköltöztették Londonba. Ld. Sotirović 2014, i. m. 12.

⁷⁹ *Southern Slav Programme*. London: Nisbet. 1915, 4.

⁸⁰ Sotirović 2014, i. m. 12.

⁸¹ Uo. 11.

⁸² Lederer 1963, i. m. 12–13.

⁸³ *Southern Slav Bulletin*. London: Nisbet. 1915, 1.

másodrészt, hogy a jugoszláv eszme a délszlávok uralkodó nemzeti eszméje, és harmadrészt, kizárólag egy egyesített és etnikailag egységes jugoszláv állam és nem egy nagyobb Szerbia és Olaszország lehet a német expanzió hatékony korlátja.

A valóságban az első világháború kitörésével a horvátok és a szlovének előtt jövőjüket illetően három választási lehetőség merült fel: megvalósíthatták volna a különállásukat a Habsburg Monarchián belül, megkísérelhettek volna független államokat alakítani, vagy egyesülhettek volna Szerbiával.⁸⁴ Mindhárom lehetőségnek voltak támogatói a Habsburg-jugoszláv politikai és értelmiségi körökben, és Károly császár trónra lépése 1916 végén lehetőséget adott a monarchiabeli délszlávoknak, hogy megújítsák a birodalmon belüli, de különálló délszláv állam iránti elképzelésüket.⁸⁵ A birodalomban keringő híresztelések alapján az új császár megkoronázása alkalmával a Habsburg Birodalom trialista újjászervezését kívánja meghirdetni, a Jugoszláv Klub – az ausztriai délszláv területek képviselőiből álló újonnan létrehozott klubpárt – a májusi nyilatkozat néven ismertté vált felhívással fordult az uralkodóhoz, kérve a „Monarchia valamennyi, szlovének, horvátok és szerbek által lakott területeinek egyesítését”.⁸⁶ Gyakorlatilag a májusi nyilatkozat – amit a bécsi Reichsrat újraindítására adtak ki 1917. május 30-án – a horvát államjogon, a nemzetiségi elven⁸⁷ és a nemzeti egyenlőségen alapuló trializmust támogatta; az utóbbi garantálta a szerbek államalkotó nemzetként való elismerését Horvát-Szlovénországban.⁸⁸ Következésképp az első világháború e szakaszában az Antant országaiban élő jugoszláv emigránsok és támogatóik radikális elképzelése, ami magában foglalta a Habsburg Birodalom felbomlasztását és a monarchiabeli jugoszláv területek egységülését az akkor már nem létező független Szerbiával, nem talált követőkre

⁸⁴ Trgovčević 2003, *i. m.* 231.

⁸⁵ Pavlowitch 2003, *i. m.* 32.

⁸⁶ „[...] ujedinenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi [...]” Ld. Ferdo Šišić (ed.): *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914–1918*. Zagreb: Matica Hrvatske. 1920, 94.

⁸⁷ Čirković 2004, *i. m.* 250.

⁸⁸ Banac 1984, *i. m.* 125.

a monarchiabeli nemzettársak körében,⁸⁹ akik 1917-ben még mindig meg akarták őrizni a Habsburg Birodalmat.

Mivel a háború végeredménye még függőben volt, a jugoszláv küldöttek a bécsi Reichsratban és a zágrábi Száborban kettős játékot játszottak, és hagyták, hogy lojalitásukért alkudozzanak. A lehetséges politikai nyereség maximalizálása és a Habsburgok nyomás alá helyezése érdekében fenntartották kapcsolataikat a Jugoszláv Bizottsággal, miközben lelkesen bizonygatták hűségüket Károly, az új császár és király felé abban a reményben, hogy az uralkodó a trialista alapon átszervezi a birodalmat. Emiatt 1917. május 30-án a Reichsrat harminchárom jugoszláv képviselője a szlovén Anton Korošec vezetésével megalakította a Jugoszláv Klubot; Korošec felolvasta a májusi nyilatkozatot, ezt a rövid, de messze ható kiáltványt, kérve Károlyt a Habsburg-jugoszláv területek egyesítésére egy harmadik társult államban.⁹⁰

Kétségtelen, hogy e nyilatkozat terve ütközött mind a szerb kormány, mind pedig a Jugoszláv Bizottság céljaival, mivel a kiáltvány dinasztikus megoldást kért a délszláv kérdésre. Sőt, a kiáltvány meg sem említette a Szerbiával való egyesülést, viszont kifejezetten kimondta, hogy a monarchiabeli délszlávok a Habsburg-dinasztia fennhatósága alatt kívántak maradni.⁹¹ Végső soron a májusi nyilatkozat a Horvát Jogpárt és a Reichsrat jugoszláv küldöttei közötti kompromisszum eredménye volt, egyesítve a horvát törekvéseket a szlovén és dalmát jugoszlávok polgári nacionalizmusával, és így a történelmi horvát államjogra hivatkozva közösen kérték a trializmust. A májusi nyilatkozatra adott pozitív reakció a monarchiabeli délszláv közvéleményben a jugoszláv pártokat – a Horvát-Szerb Koalíció kivételével⁹² – laza, de

⁸⁹ Mason, John W.: *The Dissolution of the Austro-Hungarian Empire, 1867–1918*. London – New York: Longman. 1997, 85.

⁹⁰ Janković 1973, i. m. 124; Lederer 1963, i. m. 25.

⁹¹ Pavlowitch 1971, i. m. 99, 106; Pavlowitch, Kosta Stevan: *Serbia: The History Behind the Name*. London: Hurst. 2002, 51; Tanner 1997, i. m. 117.

⁹² A szerb Pribičević vezetése alatt a HSzK – mint az új magyarónok – továbbra is élvezte Magyarország támogatását. Ugyanakkor Pribičević nem kívánt összeütközésbe kerülni Pašić-csal, így a HSzK nem vett volna részt a nyilatkozati mozgalomban a Monarchia összeomlásáig. Ld. Mitrović, Andrej: *Serbia's Great War, 1914–1918*. London: Hurst. 2007, 301.

átfogó együttműködésre készítette,⁹³ ami 1918 őszén meghatározónak bizonyult a Habsburg Birodalom felbomlása idején.

Pašić tudta, hogy alapvető fontosságú a Jugoszláv Bizottsággal fennálló nézeteltéréseinek tisztázása, ezért 1917 májusának elején meghívta Ante Trumbićot és a szervezet más tagjait⁹⁴ Korfura – Szerbia elfoglalása óta itt működött az emigráns szerb kormány – azzal a szándékkal, hogy előkészítsenek, majd tovakürtöljenek egy közös politikai programot a nyugati szövetséges hatalmak számára. Mivel a Habsburg-jugoszlávok politikai tevékenysége azt jelentette, hogy ki tudnak állni magukért – ami egyben bizonyította a kevésbé hatékony Jugoszláv Bizottság felesleges voltát is – Trumbić örömmel fogadta el a meghívást, mivel a konferencia lehetőséget adott a szervezet számára, hogy újra láthatóvá és aktívvá váljon a délszláv ügyekben.⁹⁵

A jövőbeni állam belső struktúrájára vonatkozó nézeteltérések jelentősen megnehezítették a tárgyalásokat, végül azonban a délszláv-közi konferencia – két hétig tartó vitákat követően – 1917. június 20-án kiadta az úgynevezett korfui nyilatkozatot. A megállapodás választ adott az egyesüléssel kapcsolatos fő kérdések legtöbbszörére, és bevezetőjében egyértelművé tette, hogy a szerbek és a monarchiabeli délszlávok egyetlen nemzetet alkotnak, akik a nemzeti önrendelkezéshez fűződő joguk gyakorlásával kihirdetik szándékukat egy közös állam létrehozására a Karađorđević-dinasztia uralma alatt. E két alapelv mellett a dokumentum hangsúlyozta, hogy Jugoszlávia a monarchiabeli délszláv területek Szerbiával történő egyesítésével valósul meg, nem pedig előbbiek annektálásával.⁹⁶ Mivel a „Jugoszlávia” nevet pán-horvát „agyszüleménynek” tartották, mely a szerb önazonosság és államiság ellen irányult, a szerb politikusok a „nemzet három névvel” képlet

⁹³ Mitrović 2007, *i. m.* 299–300, 302–303.

⁹⁴ Pašić, hogy semlegesítse a túlreprezentált dalmáciai horvátokat, azt kérte, hogy a Bizottság delegációja álljon egy-egy dalmáciai és horvát-szlavónországi horvát tagból, egy szlovén és egy boszniai szerb képviselőből. A Korfut elhagyó delegáció tagjai Ante Trumbić, Hinko Hinković, Bogumil Vošnjak és Dušan Vasiljević voltak, és a szerb ellenzéki pártok is lehetőséget kaptak, hogy egy delegátus képviselje őket a konferencián. Ld. Janković 1973, *i. m.* 189, 192, 200, 202.

⁹⁵ Evans 2008, *i. m.* 279; Lederer 1963, *i. m.* 25.

⁹⁶ Janković 1973, *i. m.* 196–197, 228; Sotirović 2014, *i. m.* 31.

mellett szálltak síkra,⁹⁷ és elfogadható alternatívakén a szövegben ragaszkodtak a „szerb, horvát és szlovén” kifejezés használatához. Mivel ez a szóhasználat tartalmazta a „szerb” megnevezést, mégis jelezte, hogy az új állam más lenne, mint Szerbia pusztá területnövelése,⁹⁸ a kifejezés kielégítő volt mind Pašić, mind Trumbić számára.

Következésképp, a korfui nyilatkozat a Pašić és Trumbić közötti, számos körülmény hatása alatt megkötött kompromisszum volt, így nem tett pontot a felek közötti föderalista-centralista vitára a jövőbeli állam szerkezetével kapcsolatban, pusztán elodázta a végleges döntést.⁹⁹ Miközben a jugoszláv emigránsok a nyilatkozatot hivatalos megállapodásnak tartották – amely keretet adott a jövőbeni állam alkotmányos alapjainak – a szerb kormány a dokumentumot a jugoszláv szolidaritásról szóló pusztá nyilatkozatnak tekintette, amely kifejezi az együttműködés alapelveit. Annak kinyilatkoztatása, hogy a monarchiabeli délszlávok a szerb korona alatt egyesülnek Szerbiával, Pašić válasza volt a májusi nyilatkozatra és bármilyen más olyan koncepcióra, ami azzal számolt, hogy a monarchiabeli délszlávok a Habsburg Birodalom keretében maradnának. Mivel Pašić hivatalosan sohasem ismerte el a Jugoszláv Bizottságot, mint a monarchiabeli délszlávok képviselőjét vagy mint a szerb kormány egyenrangú partnerét, az ő olvasata szerint a nyilatkozat semmiképp sem tekinthető jogi megállapodásnak, ami arra kötelezné Szerbiát, hogy Jugoszlávia létrehozásában osztozzon a vezető szerepen.¹⁰⁰

Valójában a korfui megállapodás a Jugoszláv Bizottság egyetlen maradandó sikere volt, mivel tagjai – a felszínre törő regionális és etnikai különbségek miatt – 1917-re megosztottabbak voltak a politikai jövőképük tekintetében, mint bármikor korábban.¹⁰¹ Ezenkívül a

⁹⁷ Mitrović 2007, *i. m.* 280; Sotirović 2014, *i. m.* 25.

⁹⁸ Zlatar 1997, *i. m.* 396.

⁹⁹ Janković 1973, *i. m.* 256–257; Lederer 1963, *i. m.* 25–26.

¹⁰⁰ Bataković 2017, *i. m.* 247–248; Lederer 1963, *i. m.* 5; Sotirović 2014, *i. m.* 29.

¹⁰¹ Janković 1973, *i. m.* 131. A dalmáciai horvátok nemcsak számarányukban múlták felül a többieket, hanem ők bizonyultak a szervezet legaktívabb tagjainak is. Amint Valjević, a Bizottság egyik boszniai szerb tagja panaszkolta Jovanovićnak, a szerb miniszternek 1917 februárjában Londonban: „A dalmátoknak ott vannak az emberei Párizsban, Londonban, Genfben és fokozatosan átvesznek minden kezdeményezést.”

Jugoszláv Bizottság sem a monarchiabeli délszlávok, sem a szövetséges kormányok előtt sem bizonyult erős szervezetnek, és a gyakorlatban törvényes felhatalmazása vagy mandátuma sem volt arra, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia jugoszlávjai nevében eljárjon, aminek nyilvánvaló bizonyítéka volt a májusi deklaráció is.¹⁰²

Összességében a jugoszláv egyesülés még 1918 elején is elérhetetlennek tűnt, mivel Nagy-Britannia és az Egyesült Államok hivatalos háborús céljai nem tartalmazták az Osztrák-Magyar Monarchia teljes szétdarabolását.¹⁰³ Abban a hiszemben, hogy a Habsburg Birodalom nemzetiségeinek nemzeti törekvéseit a föderalizált Habsburg Monarchián belül ki lehet elégíteni,¹⁰⁴ a birodalom feloszlátását teljességben elvetették. Következésképp a nyugati szövetségesek igyekeztek a birodalom integritását majdnem teljesen változatlanul hagyni, bár a titkos béketárgyalások során számos tervet felvázoltak a Dunai Monarchia öt egységből álló szövetségi állammá történő átalakításával kapcsolatban, melyek mindegyike ugyanolyan jogokkal rendelkezett volna, mint amivel eladdig Ausztria és Magyarország bírt. Úgy vélték, hogy egy ilyen föderalizált birodalom németellenes külpolitikát követne, és be tudná tölteni szerepét az európai hatalmi egyensúlyban. A Monarchiával folytatott titkos béketárgyalások rávilágítottak arra, hogy a szövetségesek hajlandóak voltak elfogadni a birodalmat, mint nagyhatalmat a háború utáni időszakban, hogy ellenpontozza a német gazdasági és katonai törekvéseket.¹⁰⁵

‘Dalmatinci imaju [...] čovjeka u Parizu, Londonu, Ženevi i da polako preuzmu sve poslove.’ Ld. *uo.* 131–132.

¹⁰² Pavlowitch 1971, *i. m.* 99.

¹⁰³ Mitrović 2007, *i. m.* 279–280.

¹⁰⁴ Mason 1997, *i. m.* 81.

¹⁰⁵ Arday Lajos: *Térkép, csata után.* Budapest: Magvető Kiadó. 1990, 12, 15; Arday, Lajos: Economics Versus Nationality. British Plans for Re-Shaping East-Central Europe in 1917–1919. In: Kapronczay Károly (szerk.): *Az Egyesült Királyság és Magyarország.* Budapest: Mundus Kiadó, 2005, 466; Hanak, Harry: The Government, the Foreign Office and Austria–Hungary, 1914–1918. In: *The Slavonic Review* 47(108) 1969, 184; Mitrović, Andrej: The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference, 1914–20. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992.* London: Hurst. 2003, 48–49.

Amikor kiderült, hogy Olaszország veresége a délszláv törekvések kudarcát is jelentheti,¹⁰⁶ a Henry Wickham Steed londoni otthonában megrendezett informális és előzetes értekezlet előkészítette a talajt egy közös olasz-jugoszláv megállapodásra, ami római paktumként vált ismertté és amelyet Rómában az elnyomott nemzetiségek 1918. április 8–10. között megtartott kongresszusán fogadtak el.¹⁰⁷ Bár a konferencia nem rendelkezett semmilyen hivatalos diplomáciai státusszal, az olasz kormány támogatásával sikeresen összehozta a Habsburg nemzetiségeket a közös elnyomó elleni közös küzdelemben, felszabadulásuk megvalósítása érdekében. Egy közös határozatot is elfogadtak, hangsúlyozva, hogy mivel a Habsburg Monarchia a „német dominancia eszközévé vált”,¹⁰⁸ a birodalom nemzetiségei összefogtak a teljes körű politikai és gazdasági függetlenség megteremtése érdekében és saját független államokat kívánnak létrehozni.¹⁰⁹

Összességében a nyilatkozat az olasz-délszláv ellenségeskedések nyugvópontját jelezte, és Olaszország erkölcsi kötelességévé tette a nemzetiségek törekvéseinek támogatását. A konferencia egybeesett a Habsburg Birodalom sorsára vonatkozó brit politika elmozdulásával, és döntő szerepet játszott abban az öt hónapon át tartó Habsburgellenes propaganda kampányban, amely az olasz fronton lévő Habsburg katonai egységeket vette célba.¹¹⁰ Az első világháború vége felé azonban kiderült, hogy Olaszország nem pusztán ellenezte a délszláv egység bármilyen formáját, hanem területi gyarapodását a londoni szerződés által meghatározott vonalakon túlra kívánta kiterjeszteni.

¹⁰⁶ Masaryk 1969, i. m. 227.

¹⁰⁷ Lederer 1963, i. m. 28–29.

¹⁰⁸ Ld. Albrecht-Carrié, René: *Italy at the Peace Conference*. New York: Columbia University Press. 1938, 347.

¹⁰⁹ Lederer 1963, i. m. 30; Masaryk 1969, i. m. 226–227.

¹¹⁰ Cornwall, Mark: *The Undermining of Austria–Hungary: The Battle of Hearts and Minds*. London: Macmillan. 2000, 178; Seton-Watson, Christopher: *Introduction to R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks*. Vol. 1. n/a: Matica Slovenska. 1995, 28; Jeszenszky Géza: A történelmi Magyarország sírásója: H. W. Steed. In: Horváth Jenő és munkatársai (szerk.): *Emlékirat és történelem*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat. 2012, 32.

Az első világháború utolsó éve megteremtette azokat a feltételeket, amelyek végső soron lehetővé tették a délszláv egységállam létrehozását. Ezek között a Habsburg Birodalom összeomlása¹¹¹ és a szövetségesek győzelme voltak a legfontosabbak, amelyek kikövezték az utat a monarchiabeli délszláv területek és Szerbia közötti egyesülés felé. Ennek ellenére az egyesült délszláv állam szövetségesek általi elismerését megnehezítette a zágrábi Nemzeti Tanács létrehozása. A Pašić és Trumbić közötti áthidalhatatlan ellentét, valamint a szövetségesek általi elismerés elodázása arra készítette a monarchiabeli délszlávokat, hogy a szerb kormánytól és a Jugoszláv Bizottságtól függetlenül cselekedjenek.¹¹² Ennek eredményeként a szétesőben lévő Habsburg Birodalom horvát, szerb és szlovén pártjainak küldöttei Zágrábban megalakították saját közös képviseleti szervüket, a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsát. A tanács vezetői – Anton Korošec, Ante Pavelić¹¹³ és Svetozar Pribičević – megszakítottak minden kapcsolatot Budapesttel és Béccsel, és 1918. október 29-én kihirdették a monarchi-

¹¹¹ 1918-ig Károly császár és az osztrák-magyar politikai elit képtelen volt arra, hogy a szükséges politikai és alkotmányos reformok végrehajtásával kielégítsék a nemzetiségek törekvéseit. Mindez a társadalmi zavargásokkal, gazdasági nehézségekkel, sztrájkokkal, dezertálásokkal, katonai lázadásokkal és a nemzeti mozgalmak radikalizálódásával együtt elvezetett a Dunai Birodalom széteséséhez és végső soron felbomlásához a szövetséges hatalmak bármiféle közvetlen beavatkozása nélkül. Ausztria-Magyarország hirtelen összeomlása 1918 őszen lökést adott a délszlávok, Románia és Olaszország között a birodalom szétesztéséért folyó versenynek. Mivel minden fél a legtúlzóbb törekvései megvalósítására törekedett, a párizsi békekonferencia – amelyet 1919 januárjában hívnak össze – egymással ütköző területi igényeket hitelesítene a délszlávok által lakott területek vonatkozásában. Ld. Živojinović, Dragan R.: *America, Italy and the Birth of Yugoslavia, 1917-1919*. New York: Boulder. 1972, 150; Beretzky, Ágnes: *British Confederation Plans concerning Central and Eastern Europe, 1939-1945*. In: Nagypál, Szabolcs – Šajda, Peter (eds.): *A Pentatonic Landscape Central Europe, Ecology, Ecumenism*. Budapest: BGÖI – WSCF-CESR. 2002, 35; Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel, 1905-1945*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2005, 35; Lederer 1963, i. m. 71.

¹¹² Valójában ez a fejlemény az 1917-es májusi nyilatkozat óta folyamatban volt. 1918 nyarán számos Habsburgellenes tüntetésre került sor, és a Horvát-Szerb Koalíció népszerűsége folyamatosan növekedett Pribičević vezetése alatt. A birodalom fokozatos szétesésével a HSZK elkezdte nyíltan hirdetni a közös jugoszláv állam eszméjét, ami kedvező fogadtatásra lelt Dalmáciában és Horvát-Szlavónország egyes városi értelmiségi köreiből: ld. Lederer 1963, i. m. 43-44.

¹¹³ Nem azonos az ugyanilyen nevű horvát fasiszta Ustaša vezetővel.

abeli délszlávok által lakott területek függetlenségét. A hatalmi úrt kitöltve, ezzel a lépéssel létrejött a szlovének, a horvátok és a szerbek ideiglenes állama, melynek nemzeti kormányát megbízták azzal a feladattal, hogy bonyolítsa le az egyesülési folyamatot Montenegróval és Szerbiával.¹¹⁴

A zágrábi Nemzeti Tanács megalakulása a tűzszüneti tárgyalások kellős közepén történt; a tűzszünet feltételei felvázolták a szövetségesek által elfoglalt övezeteket a széteső Habsburg Birodalom déli területein. Az olasz álláspontot elfogadva a Legfelsőbb Haditanács azokat a területeket, amelyek fölött a Nemzeti Tanács szuverenitást követelt, ellenséges területeknek tekintette, amelyeket mandátumuknak megfelelően az antanthatalmak egyikének kell elfoglalnia. Ezért a Szlovének, Horvátok és Szerbek Államát nem lehetett hadban álló szövetséges államként elismerni, azonban Nagy-Britannia és Franciaország elfogadta egy közös szerb-„monarchiabeli délszláv” kormány megalakítását. Várakozásaikkal szemben 1918. december 1-jén váratlanul kihirdetésre került a jugoszláv egyesülés, amivel egy olyan állam jött létre, amely nem rendelkezett még a működéséhez szükséges alkotmányos kerettel.¹¹⁵

Az első világháborút lezáró területi rendelkezések nem voltak tökéletesek és egyes esetekben időtállóak sem. Ennek eredményeként a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság képében megszületett egy tizenkét millió lakosú, több nemzetiségű állam, mely lakosságának mintegy 13%-a nem tartozott egyik délszláv etnikumhoz sem. Fiume sorsával kapcsolatban nem született végleges megoldás, miközben 700 ezer délszláv az egyesített államon kívül maradt. Mindez ellenszenvet szült a horvát és szlovén állampolgárok körében, mivel nemzettársaik olasz uralom alá kerültek. Ezenkívül Montenegró Szerbiával való egyesítésének módja és megvalósítása egyfajta „balkáni Anschluss-ra” emlé-

¹¹⁴ Becherelli, Alberto: The National Question in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes: The Croatian Case. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences* 2(3) 2011, 266; Šepić, Dragovan: The Question of Yugoslav Union in 1918. In: *Journal of Contemporary History* 3(4) 1968, 37; Banac 1984, i. m. 127-128; Djokić 2010, i. m. 53.

¹¹⁵ Djokić 2010, i. m. 62; Mitrović 2007, i. m. 322; Pavlowitch 1971, i. m. 52; Šepić 1968, i. m. 29, 37.

keztetett, aminek következtében a kis balkáni ország államisága politikailag visszas körülmények között megszűnt. A kis balkáni állam annektálása sértette a nemzetközi jogot – paradox módon megengedve, hogy egy győztes szövetséges állam elveszítse a függetlenségét. Montenegró politikai és egyházi beolvasztása Szerbiába nemcsak a délszláv királyságon belül tolta el a hatalmi egyensúlyt a szerbek javára, hanem felszította a montenegrói nemzeti büszkeséget és kiábránduláshoz vezetett az első közös egységállammal szemben.¹¹⁶

4 Következtetések

A rapallói szerződéssel (1920) véglegessé váltak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság határai. Annak ellenére, hogy a délszláv követelések és célok többsége teljesült, a délszlávok első közös állama kétes eredmény volt, amelyet olyan népek kényelmetlen uniója jellemzett, amelyeket évszázadokon át állam- vagy közigazgatási határok választottak el egymástól, és a közös nyelven kívül szinte semmi sem kötötte őket össze.¹¹⁷ Az egyesült délszláv állam a különböző kulturális és politikai hagyományokkal rendelkező jugoszláv területek többé-kevésbé önkéntes egyesülésének eredménye volt. Az eltérő politikai hagyományok, felekezeti hovatartozás és történelmi tapasztalatok egyvelegével Jugoszlávia Európa régi, több etnikumú birodalmaira emlékeztetett az olvasztótégellyé válás vagy a fokozódó nézeteltérések forrásának lehetőségével.¹¹⁸ Hosszú távon kiderült, hogy a közös nyelv nem volt elég ahhoz, hogy Jugoszlávia jól működő demokratikus állammá váljon.¹¹⁹

¹¹⁶ Evans 2008, *i. m.* 121; Morrison, Kenneth: Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro. In: *Slavic Review* 78(2) 2019, 43, 46; Pavlović, Srdja: *Balkan Anschluss: The Annexation of Montenegro and the Creation of the Common South Slavic State*. West Lafayette: Purdue University Press. 2008, 1, 23–24, 145.

¹¹⁷ MacMillan 2002, *i. m.* 126, 133.

¹¹⁸ Motta, Giuseppe: The Birth of Yugoslavia: A Vision from Italy, 1918–20. In: Rudić, Srđan –Biagini, Antonello (ed.): *Serbian-Italian Relations: History and Modern Times*. Požega: The Institute of History Belgrade – Sapienza University of Rome. 2015, 142.

¹¹⁹ MacMillan 2002, *i. m.* 133.

Összességében az új állam határainak és többnemzetiségű jellegének kérdése jelentős kihívásnak bizonyult a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság számára a két világháború közötti időszakban a kül- és a biztonságpolitikát illetően,¹²⁰ ami aláasta a jugoszláv állam integritását. Bár a jugoszláv eszme által propagált délszláv egyesülés ideája – ami mellett lelkes brit támogatói is kiálltak – végül megvalósult az első világháború lezárásával,¹²¹ de azok az alkotmányos keretek, amelyekre a délszlávok első állama épült, nemzeti versengést indított el, ami centrista, föderalista és szeparatista mozgalmakká alakult. A két világháború közötti Jugoszlávia bel- és külpolitikai kihívásaiban visszatükröződtek az európai békerendezés ellentmondásai, ami ahelyett, hogy tartós békét hozott volna, az európai nemzetek közötti tartós ellenségeskedést táplálta, miközben az első délszláv állam tapasztalatai a második világháború örökségével együtt fennmaradtak a hidegháborút követő időszakban is.

Az első világháború kitörése és fejleményei végső soron megteremtették a délszláv egység feltételeit. Ám a jugoszlávizmus horvát támogatói nem tudtak semmilyen garanciát biztosítani, ami megakadályozta volna, hogy az évszázados horvát államiság ne merüljön alá és tűnjön el a szerb politikai elit által uralt egyesített délszláv királyságban. Pašić – aki politikai engedmények kilátásba helyezésével megvesztegette a jugoszláv muzulmán, albán és török képviselőket – sikeresen megszerezte a többségi támogatást az Alkotmányozó Bizottságban, és 1921. június 28-án elfogadtatta a vidovdani alkotmányként ismert, erősen központosító alkotmányt. Ennek eredményeként a dualista időszak tapasztalataira alapozva a horvát vezetők a két világháború között „alkudozásába” kezdtek, hogy létrehozzanak egy a királyságon belül különálló, nagyobb és jogokban megerősített Horvátországot a szerb politikai dominancia ellensúlyozására. Azonban a horvát történelmi államjogra és kivételességtudatra támaszkodó és

¹²⁰ Albrecht-Carrié 1938, *i. m.* 308; Lederer 1963, *i. m.* 117; Mitrović 2007, *i. m.* 325–326.

¹²¹ Šepić 1968, *i. m.* 43.

azokat túlhangsúlyozó politikai törekvések a többi délszláv körében a széthúzást, a nacionalizmust és a szeparatizmust táplálta.¹²²

Valójában az első világháború során megmutatkozó délszláv békétlenség, egyet nem értés, széthúzás és viszály a két világháború közötti Jugoszláviában politikai összeütközésekbe fordult át. Mindez alátámasztja azt, hogy a délszláv népek eltérő kulturális tapasztalataiból és évszázados politikai megosztottságából fakadó politikai nézeteltérések csökkentése és meghaladása jelentős nehézségekbe ütközött.¹²³ Végül Jugoszlávia története egy olyan állam hosszú és tartós dezintegrációjának a története lett, amelynek polgárait a jelentősebb nemzetközi események és külső körülmények kétszer is közös államba kényszerítették. A Habsburg Birodalom felbomlása és az első világháborút lezáró békeszerződések ahelyett, hogy megoldották volna a délszláv kérdést, megsokszorozták a jugoszlávok problémáit, amelyek a 21. század hajnalára sem oldódtak meg teljes egészében.

¹²² Morrison 2009, *i. m.* 49; Pavlowitch 1971, *i. m.* 57–58, 109–110.

¹²³ Black, Jeremy: *The Great War and the Making of the Modern World*. New York: Continuum. 2011, 243; Mitrović 2007, *i. m.* 322, 326. Összességében a jugoszláv ügy bizonytalanságai és a szövetségesek hajlandósága a Habsburg Birodalom megőrzésére és a délszláv területek feláldozására hozzájárult a jugoszlávok közötti súrlódásokhoz és viszályokhoz. Ld. Šepić 1968, *i. m.* 33.

Felhasznált irodalom

Kortárs könyvek, röpiratok, visszaemlékezések, újságok és összegyűjtött dokumentumok

Masaryk, Thomas Garrigue: *The Making of a State*. Fordította: Wickham Steed, Henry. New York: Howard Fertig. 1969.

Seton-Watson, Robert William: *Absolutism in Croatia*. London: Constable. 1912.

Šišić, Ferdo (ed.): *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914–1918*. Zagreb: Matica Hrvatske. 1920.

Southern Slav Bulletin. London: Nisbet. 1915.

Southern Slav Programme. London: Nisbet. 1915.

Steed, Henry Wickham: *The Hapsburg Monarchy*. London: Constable. 1919.

Trumbić, Ante: *n/a*. In *Narodni List*, 11 March 1905.

Könyvek

Albrecht-Carrié, René: *Italy at the Peace Conference*. New York: Columbia University Press. 1938.

Antić, Čedomir: *Ralph Paget: A Diplomat in Serbia*. Belgrade: SASA. 2006.

Arday Lajos: *Térkép, csata után*. Budapest: Magvető Kiadó. 1990.

Banac, Ivo: *The National Question in Yugoslavia*. Ithaca–London: Cornell University Press. 1984.

Berezky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2005.

Black, Jeremy: *The Great War and the Making of the Modern World*. New York: Continuum. 2011.

Calder, Kenneth J.: *Britain and the Origins of the New Europe, 1914–1918*. Cambridge: Cambridge University Press. 1976.

Ćirković, Sima M.: *The Serbs*. Fordította: Tošić, Vuk. Malden: Blackwell. 2004.

Cohen, Lenard J.: *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*. Boulder–Oxford: Westview. 1995.

- Cornwall, Mark: *The Undermining of Austria–Hungary: The Battle of Hearts and Minds*. London: Macmillan. 2000.
- Djokić, Dejan: *Nikola Pašić and Ante Trumbić: The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*. London: Haus. 2010.
- Dragnich, Alex N.: *Serbia and Yugoslavia*. New York: Columbia University Press. 1998.
- Evans, James: *Great Britain and the Creation of Yugoslavia: Negotiating Balkan Nationality and Identity*. London – New York: Tauris. 2008.
- Ganza-Aras, Tereza: *Politika ‘Novog kursa’ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*. Split: Matica Hrvatska. 1992.
- Goldstein, Ivo: *Croatia: A History*. Trans. Jovanović, Nikolina. Montreal: McGill-Queen’s University Press. 1999.
- Jelavich, Charles: *South Slav Nationalism. Textbooks and Yugoslav Union before 1914*. Columbus: Ohio State University Press. 1990.
- Krestić, Vasilije D.: *History of the Serbs in Croatia and Slavonia, 1848-1914*. Belgrade: BIGZ, 1997.
- Lampe, John R.: *Balkans into Southeastern Europe*. London: Palgrave Macmillan. 2006.
- Lederer, Ivo J.: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: A Study in Frontiermaking*. New Haven – London: Yale University Press. 1963.
- MacMillan, Margaret: *Peacemakers: The Paris Conference of 1919 and its Attempt to End War*. London: John Murray. 2002.
- Mason, John W.: *The Dissolution of the Austro-Hungarian Empire, 1867–1918*. London –New York: Longman. 1997.
- Miller, Nicholas John: *Between Nation and State: Serbian Politics in Croatia before the First World War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 1997.
- Mitrović, Andrej: *Serbia’s Great War, 1914–1918*. London: Hurst. 2007.
- Pavlović, Srdja: *Balkan Anschluss: The Annexation of Montenegro and the Creation of the Common South Slavic State*. West Lafayette: Purdue University Press. 2008.
- Pavlowitch, Kosta Stevan: *Serbia: The History Behind the Name*. London: Hurst. 2002.
- Pavlowitch, Kosta Stevan: *Yugoslavia*. London: Ernest Benn. 1971.
- Petrinović, Ivo: *Politička misao Frana Supila*. Split: Književni Krug. 1988.
- Seton-Watson, Hugh és Christopher: *The Making of New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*. London: Methuen. 1981.
- Tanner, Marcus: *Croatia. A Nation Forged in War*. New Haven: Yale University Press. 1997.

Woodhouse, Edward James: *Italy and the Yugoslavs*. Boston: Badger. 1920.

Živojinović, Dragan R.: *America, Italy and the Birth of Yugoslavia (1917–1919)*. New York: Boulder. 1972.

Tanulmányok

Arday, Lajos: Economics Versus Nationality. British Plans for Re-Shaping East-Central Europe in 1917–1919. In: Kapronczay Károly (szerk.): *Az Egyesült Királyság és Magyarország*. Budapest: Mundus Kiadó. 2005.

Banac, Ivo: Croat-Magyar Relations, 1904–1914: A New Jelačić or the „New Course”? In: *Slovene Studies* 9(1–2) 1987, 43–48.

Bataković, Dušan T.: Szerbia az első világháborúban. In: Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés*. Budapest: Országház, 2017.

Becherelli, Alberto: The National Question in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes: The Croatian Case. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences* 2(3) 2011, 265–270.

Beretzky, Ágnes: British Confederation Plans concerning Central and Eastern Europe (1939–1945). In: Nagypál, Szabolcs - Šajda, Peter (eds.): *A Pentatonic Landscape Central Europe, Ecology, Ecumenism*. Budapest: BGÖI – WSCF-CESR. 2002.

Cieger András: Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868–1918). In: Fodor Pál és munkatársai (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 2015.

Djokić, Dejan: Yugoslavism: Histories, Myths, Concepts. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003.

Gross, Mirjana: Social Structure and National Movements among the Yugoslav Peoples on the Eve of the First World War. In: *Slavic Review. American Quarterly of Soviet and East European Studies* 36(4) 1977.

Hanak, Harry: The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914–1918. In: *The Slavonic Review* 47(108) 1969.

Haslinger, Peter: Austria-Hungary. In: *Empires at War, 1911–1923*.

Gerwarth, Robert – Manela, Erez (eds.): *Empires at War, 1911–1923*. Oxford: Oxford University Press. 2014.

Hay, William Anthony: A Problem Postponed: Britain and the Future of Austria-Hungary, 1914–18. In: *Diplomacy & Statecraft* 13(3) 2010, 57–80.

Janković, Dragoslav: Srbija i stvaranje Jugoslavije. In: Acković, Aleksandar (ed.): *Politički život Jugoslavije, 1914–1945*. Belgrade: Radio-Beograd. 1973.

- Jeszenszky Géza: A történelmi Magyarország sírásója: H. W. Steed. In: Horváth Jenő és munkatársai (szerk.): *Emlékirat és történelem*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat. 2012.
- Jeszenszky Géza: Közép-Európa veszte: az I. világháború. In: *Magyar Szemle* 23(9–10) 2005, 36–52.
- Katus László: Horvátok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Budapest: Auktor Könyvkiadó. 1994.
- Katus László – Nagy Mariann (szerk.): *Sokszólamú történelem: válogatott tanulmányok és cikkek*. Pécs: PTE BTK Történelem Tanszékcsoport. 2008.
- Matković, Stjepan: A horvát politika evolúciója az első világháború előestéjén. In: Fodor Pál és munkatársai (szerk.): *A horvát–Magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest: MTA BTK TTI, Horvát Történettudományi Intézet. 2015.
- Mitrović, Andrej: The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference, 1914–20. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003.
- Morrison, Kenneth: Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro. In: *Slavic Review* 78(2) 2019, 543–544.
- Motta, Giuseppe: The Birth of Yugoslavia: A Vision from Italy, 1918–20. In: Rudić, Srđan – Biagini, Antonello (eds.): *Serbian-Italian Relations: History and Modern Times*. Požega: The Institute of History Belgrade – Sapienza University of Rome. 2015.
- Okey, Robin: The *Neue Freie Presse* and the South Slavs of the Habsburg Monarchy, 1867–1914. In: *The Slavonic and East European Review* 85(1) 2007, 79–104.
- Pavlowitch, Kosta Stevan: The First World War and the Unification of Yugoslavia. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003.
- Péter, László: The Army Question in Hungarian Politics, 1867–1918. In: *Central Europe* 4(2) 2006, 83–110.
- Rusinow, Dennison: The Yugoslav Idea before Yugoslavia. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003.
- Šepić, Dragovan: The Question of Yugoslav Union in 1918. In: *Journal of Contemporary History* 3(4) 1968, 29–43.
- Seton-Watson, Christopher: *Introduction to R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks*. vol 1. n/a: Matica Slovenska. 1995.
- Sokcsevits Dénes: A fiúmei rezolúció és az 1905 és 1907 közötti horvát–magyar közélet előkészítése a horvát sajtóban. In: *Századok* 2005/3, 751–767.
- Sotirović, Vladislav B.: The 1917 Corfu Declaration. In: *The South Slav Journal* 33(1–2) 2014, 7–35.

Stone, Norman: Constitutional Crises in Hungary, 1903–1906. In: *The Slavonic and East European Review* 45(104) 1967, 163–182.

Suppan, Arnold: Masaryk and the Trials for High Treason against South Slavs in 1909. In: Winters, Stanley B. (ed.): *T. G. Masaryk (1850–1937)*. Vol 1. London: MacMillan, n/a.

Tihany, Leslie C.: The Austro–Hungarian Compromise, 1867–1918: A Half Century of Diagnosis. In: *Central European History* 2(2) 1969, 114–138.

Trgovčević, Ljubinka: South Slav Intellectuals and the Creation of Yugoslavia. In: Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London: Hurst. 2003.

Zlatař, Zdenko: The Yugoslav Idea and the First Common State of the South Slavs. In: *Nationalities Papers* 25(2) 1997.

